

Balti Assamblee teaduspreemia Arvo Krikmannile

Balti Assamblee sai alguse neil üha kaugemale jäävail aastail, mil Balti riigid Eesti, Läti ja Leedu võitlesid oma iseseisvuse taastamise eest. Algul oligi assamblee mõeldud koordineerima poliitilisi ettevõtmisi. Aja jooksul on selle organi poliitiline tähtsus vähenenud, kultuuriline ehk koguni kasvanud. Igatahes antakse jätkuvalt välja iga-aastasi Balti Assamblee auhindu, millest üks on mõeldud pürgama ükskõik millise kunstiala viljelejat, teine teadusvaldkondades tegutsejat.

2004. aasta lõpul oli põhjust rõõmustada eesti folkloristidel: preemia omistati meie kolleegile akadeemik Arvo Krikmannile. Tartu semiootik Igor Černov nimetas kümnekonna aasta eest Arvo Krikmanni maailma parimaks parömioloogiks. Tunnustust pole keelanud ka teiste maade uurijad. Paljutähendav on kas või see, et Grigori Permjakov, tähelepanuväärseim eelmise sajandi vene parömioloog, valis oma pärijaks Arvo Krikmanni ajal, mil paljud tema olulisemad uurimused polnud veel ilmunud. Praegu kuulub meie esiuurija maailma ainsa parömioloogialase perioodikaväljaande kolleegiumi ja on lisaks Eesti Teaduste Akadeemia valitud ka Euroopa Teaduste ja Kunstide Akadeemia liikmeks.

Küllap leidub folkloriste, keda on inspireerinud ja edasi aidanud A. Krikmanni üldkehtivad tähelepanekud ja järeldused näiteks tüpologia kohta. Kindlasti on hulganisti ka neid, kellele lihtsalt imponeerib tema ellu ja töösse suhtumine. See on lühidalt öeldes talupoeglikult alahoidlik, illusioonidevaba, aga ometi idealistlik.

Ega siinkirjutaja nii rumal ka ole, et püüaks vaidlustada ilmset tõsiasja: tänapäeva arenenud riikide inimeste vaimutoidu moodustavad just lood, mis algavad ja lõpevad meediumides, kuigi mingi algidu võib targata ja vahepealne edasiarendus toimuda ka vaatajate-lugejate seas. Miks siis neid mitte uuridagi? Või siis tõelisi,

Akadeemik Arvo Krikmann Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna seminaril. 2005. Andres Kuperjanovi foto.

UUDISED

sealjuures võimalikult värskeid hirme ja hingepaineid? Kui mitu monograafiat on praeguseks ilmunud 2004. aasta teisel jõulupühal Kagu- Aasiat tabanud tsunami teemal? Olgu siis tegu tõelise sündmuse või fiktsiooniga, igal juhul võimaldavad sellised ühe naise kirjad, teiseaga tehtud intervjuul ja oma kamba laheda kuti arvamusavaldustel põhinevad kiiresti kokku pandud oopused mõnusalt rännata mööda konverentse, näha maailma ja näidata iseennast.

Kõige kiiret tuntust töötava asemel on Arvo Krikmann askeetlikult töötanud arhiivis, kus on rohkem kui miljonil leheküljel kirjas sadu tuhandeid rahvalaule, jutte, mänge, uskumusteateid, mõistatusi, vanasõnu... Helisalvestatud ainekust, mis on samuti väga mahukas, filmi- ja videomaterjalist ning fotodest ei hakka siinkohal kõnelemagi. Jutt käib aukartustäratava ulatusega korpustest. Muude soodustavate asjaolude, Arvo Krikmanni ande ja pühendumuse koosmõjul on kõigi eesti rahvaluule liikide seast avaldamise ja uurimise seisukohalt parimas seisus lühivormid. Aastail 1970–1980 ilmusid Eesti vanasõnad I–IV seerias “Monumentae Estoniae antiquae” – sarjas, mille kavandas ja ristis eesti folkloristika tõeline isa Jakob Hurt, keeleteaduse alal doktoriväitekirja kaitsnud pastor.

Tänaseks on ilmunud ka samasse sarja kuuluvad *Eesti mõistatused I* ja II, st mõistatuste väljaande põhikõited. Ajal, kui tänapäevsus, ajakohasus jne on väga kõvad sõnad, tuleb märkida, et A. Krikmann ei raiu oma tekste peitliga kivitahvlitele – arvutiga on ta lähemates suhetes kui enamik trendiinimesi.

Mõlemad kapitaalsed väljaanded on küll valminud rühmatööna, aga teoreetilise alusmüüri ladumine on ikka olnud Arvo Krikmanni asi. Nii oli see juba vanasõnade väljaande puhul, kus ta oli toimetaja koos Ingrid Sarvega. Rühmaga liitumisel oli praegune kõrge autasu saanu äsja ülikooli lõpetanud nooruk, pesamuna. Selge aga see, et vaatamata Matti Kuusi Soome lahe tagant suunavale käele oleks tulemuseks olnud ainult korralik keskmine, kui Arvo Krikmann poleks noorusliku kompromissitusega alustanud taas ja taas peaaegu algusest. See-eest oli aga eesti vanasõnade teaduslik väljaanne suurepärase, selle järgi koostati ka liivi, vadja ja vepsa väljaanded ning lõpuks *Proverbia septentrionalia* – väljaanne, mille tõttu käivituskogu vanasõnaprojekt.

Suurväljaannete kõrvalt on Arvo Krikmann koostanud ka populaarsemaid raamatuid, mille metoodika, ees- ja järelsõnad on esmaklassilise teadusliku väärtusega. Loomulikult sisaldab tema bibliograafia arvukalt uurimusi: lühemaid ja (peamiselt) pikemaid või väga pikki artikleid ning monograafiaid. Uurijana on Arvo Krikmann jõudnud rahvaluule lühivormide kaudu kujundite üldisemate probleemide ning huumoriteooriani. Samas on ta huvi rahvahuumori vastu pärit juba üliõpilasaegadest (vanemas kihistusse kuuluvatest rahvanaljanditest oli ka ta diplomii- (nüüdes terminoloogias bakalaureuse)töö), nii et mõnes mõttes on ta ringiga jõudnud algusesse tagasi. Kognitiivne lingvistika ja selle alaosa – kog-

nitiivne semantika – on uurimissuunad, millele ta on viimasest sajandi vahetusest alates eriti pühendunud.

Suurema tunnustuse on ta siiaamaani pälvinud ikka lühivormidega seoses.

Mõistatusteväljaande käsikiri valmis juba arvutiprogrammide abil, radikaalselt erinevalt niisiis eelmisest suurväljaandest. Arvo Krikmann on õpetanud masina täitma levikukaarte: selle programmi nimi on Mummutaja. Jah, levikukaardid... Kui haarata kusagilt kuulnud peata ja sabata jutujupp, siis võib sellest ju terve rahva mentaliteedi konstrueerida, osavalt tsitaate pruukides. Aga mis tõeväärtust sellel on? Kui aga vaadata eestlaste ja teiste läänemeresoomlaste vanasõnade või näiteks lõunaeesti mõistatuste levikupilte, ütleb see üsna olulisi asju – ja päris kindlal häälel. Meie hulgast mõne aasta eest lahkunud Soome akadeemik Matti Kuusi, 20. sajandi teise poole olulisemaid vanasõnauurijaid, hindas väga kõrgelt enda toimetamisel mitmete uurijate osavõtul valminud väljaande *Proverbia septentrionalia* Arvo Krikmanni kirjutatud uurimuslikku osa eri rahvaste repertuaaride seoste tihedusest. Tema sõnade järgi pole tulemus, mille kohaselt eestlastel on sidemed igas suunas tasakaalus, kuna aga Soome puhul prevaleerib selgelt lääs, liivi puhul lõuna ja karjalaste, vepslaste ning vadjalaste puhul ida, enam pelgalt folkloristika. Ei ole tõesti. Siin on nüüd see tõsiseltvõetav rahvuslik mentaliteet, tõsiselt võetav kultuuripiirkondadeks jaotumine, pilk moonutusteta peeglistse.

Aastal 1974 ilmusid Arvo Krikmanni publikatsioonid *On Denotative Indefiniteness of Proverbs ja Some Additional Aspects of Semantic Indefiniteness of Proverbs*, mida Ameerika Ühendriikides Matti Kuusi rajatud ajakirja *Proverbium* väljaandmist jätkanud professor Wolfgang Mieder nimetab rohkem kui revolutsioonilisteks ning mida ta tõttas ajakirjas taasavaldama. Nende tööde valmides, üle 30 aasta tagasi, oli ta juba Meister. Välised märgid sellest, tiitlid ja tunnustused, hakkasid tulema alles tüki aja pärast. Mõni neist oleks ehk üldse tulemata jäänud, kui poleks toimunud just algul viidatud poliitilisi muutusi. Vaevalt oleks ENSV Teaduste Akadeemia Arvo Krikmanni oma ridadesse valinud – või mine tea, ehk kõigest hoolimata. Kuulus ju sinna siiski ka tõelisi teadlasi humanitaariagi vallast, kuigi just sel alal prevaleerisid nõukogude võimule ustavad tegelased, selle võimu apoloogeedid. Jah, vähemalt Stalini-järgsetel aastatel enam õige ja vale füüsika (n-ö juudifüüsika) vahel vahet ei tehtud, aga kõiges, mis puudutas inimest, humanitaar- ja sotsiaalteadustes, oli vahe oi kui terav.

Väga iseloomulik on Arvo Krikmanni enda hinnang oma tööle ja saavutustele. Kui need, kes oma tähe enesereklaami ja tagatubade intriigide kaudu särama on löönud, armastavad asja kujutada nii, et nad on võidelnud kogu aeg tohutute takistustega ja seisnud teel edule vastamisi vaenlaste hordidega, siis Arvo Krikmann kujutab asja nii, et tal on igas suhtes lihtsalt vedanud. Selline hinnang leidis ühes tema intervjuus, mis antud 60. sünnipäeva puhul. Ta on seal kasutanud vene teaduspärimusest tun-

tud vastandust: ühed on saavutanud midagi tänu millelegi, teised jälle hoolimata millestki. Ma jäin seda lugenuna õige pikaks ajaks mõtlema ja tänaseks olen jõudnud otsusele, et nii ongi: õigetele, antud juhul siis tõeliste teadlastele, tulebki kõik heaks, samas kui see, kes keskendub tema vastu (olgu tegelikult või ka ainult näiliselt) sepihitsetud intriigidega võitlemisele, on ise väike ja valesti suundunud, teda ei huvitagi vanasõnade loomametafoorid, aatomi ehitus ega hundikarja käitumine, vaid ainult see, mis esimeste puhul heal juhul peale antakse.

Kui W. Mieder nimetab Arvo Krikmanni üheks tänapäeva kõige säravamaks folkloristik, siis miks peaksime antud juhul Ameerika Hääle kahtluse alla seadma? Mina seda küll ei kavatse teha, pigem kõrvaldaksin neist ülistussõnadest "ühe". Millal ometi antakse välja folkloristide Nobeli auhind? Sobiv kandidaat on ju täiesti olemas.

Kristi Salve

Ariste aeg

Nime "Ariste aeg" kannab Eesti Kirjandusmuuseumis 4. veebruarist avatud näitus, mis on koostatud eesti fennougristika suurkuju, keeleteadlase ja folkloristi Paul Ariste 100. sünniaastapäeva puhul. Näituse nimi on laenatud ka siinsele lühiülevaatele mitut laadi juubeliüritustest.

Tõsi, tegelikult oleks õigem kõnelda "Ariste aegadest", sest oma üpris pika elu jooksul, mille piiridaatumid olid 3. veebruar 1905 ja 2. veebruar 1990, koges ta, nagu eesti rahvas üldse, väga erinevaid aegu.

Paul Ariste sünniaeg jäi tsaariaega. Oma kooliteed alustas ta veel tsaariajal kodukandis Torma-mail Tõikvere külakoolis, kus valitseva venestuspoliitika kohaselt oli ka koolitunnistus venekeelne. Selleks ajaks aga, kui Paul Berg (oma nime muutis ta 1927. aastal eestipäraseks Aristeks) jõudis gümnaasiumiikka, oli olukord muutunud. Oli saabunud Eesti aeg – 1918. aasta 24. veebruaril kuulutati iseseisvusmanifestiga välja Eesti Vabariik. Nii sai noore vabariigi noor kodanik juba eestikeelse gümnaasiumihariduse ja seda märgiti eestikeelse lõputunnistusega. 1925. aastal võis ta astuda juba peaaegu enesestmõistetavalt emakeelsesse ülikooli, et õppida eesti keelt, uurali keeli ja rahvaluulet. Ta jõudis veel pärast ülikooli lõpetamist Eesti ajal palju teha: töötada Eesti Rahvaluule Arhiivis, täiendada ennast välismaal, kaitsta doktoritöö. Teda köitsid väga paljud teemad.

Aga see aeg lõppes P. Aristele nagu kogu eesti rahvale järsku. Algas Teine maailmasõda ja Eestile tähendas see peale muu okupatsiooni. Vene aeg, saksa aeg, vene aeg – viimane kestis ligemale pool sajandit.

Kui P. Ariste elutee lõpule jõudis, oli vähemalt eestlastele jälle väga lootusrikas aeg – ning õnneks täitusidki tollased lootused iseseisvuse taastamisele. P. Ariste 100. sünniaastapäeva tähistati jälle Eesti Vabariigis – paljudele noorematele peaaegu enesestmõistetavalt – arvukate üritustega.

Heade asjadega harjub inimene tõesti ruttu, samuti nagu halvad kiiresti ununevad. Aga kergesti unustada ei tohi neid inimesi, kes aitasid halbu aegu paremaks muuta. P. Ariste oli kindlasti üks selliseid. Ajal, kui nõukogulik venestuspoliitika järjest jõudu kogus, kinnitas ta sõna ja eeskujuga, et emakeel on kõige ilusam – mitte ainult eesti, vaid ka ersa, vepsa, komi keel.

Esimene tähtpäevale pühendatud üritus toimus P. Ariste sünnivallas Tormas. Sellel 2. veebruari lühikonverentsil esinesid tänapäeva fenno-ugristid, P. Ariste õpilased ja tema töö jätkajad Tartu Ülikoolis Heinike Heinsoo ja Tõnu Seilenthal, samuti ka P. Ariste kunagised ersa ja udmurdi rahvusest juhendatavad – ning sootuks uue põlvkonna esindajana komi rahvusest praegune Tartu Ülikooli doktorant Nikolai Kuznetsov.

Kõige pidulikumaks kujunes 3. veebruaril Tartu Ülikooli aulas peetud konverents, millest võttis osa ka president Arnold Rüütel, kes esines pärast ülikooli rektori avatervitust sõnavõtuga. Seejärel said sõna professorid Ago Künnap ja Tiit-Rein Viitso. Viimane andis ettekandes “Innovaatiline Ariste” küllap vist teaduslikult kõige kaalukama ülevaate P. Ariste teadustöö eri tahkudest ja tema mõjust Eesti jt rahvaste keeleteaduse arengule. T.-R. Viitso oli ka see, kellele piduliku konverentsi lõpul anti üle Eesti Teaduste Akadeemia asutatud Paul Ariste medal, millega märgitakse kõige silmapaistvamaid uurijaid humanitaar- ja sotsiaalteaduste vallas. Teised ettekandjad tutvustasid igauks erinevat külge P. Ariste väga laia diapsooniga teadustööst. Nii kõneles Anna Verschik teemal “Paul Ariste ja juudid” ning Aleksandr Dulitšenko temast kui interlingvistist. Paul Ariste arvuka ja mitmerahvuselise juhendatavate pere liikmed jagasid mälestusi oma õpetajast.

Pärast konverentsi lõppu käidi Raadi kalmistul, et asetada lilli professor Paul Ariste hauale.

See pidulik üritus päädis ülikooli rektori vastuvõtuga ülikooli ajaloomuuseumi valges saalis, kus jätkus P. Ariste õpilaste – kellest mõnedki on juba emeeritused – ning omaste mälestuste jagamine.

Järgmisel päeval peeti Tartu raekojas rahvusvaheline konverents “Interlingvistika ja eurolingvistika”, kus olid kavas nii teoreetilised ettekanded (nt Euroopa Liidu terminitest esperanto keeles), ülevaated Eesti esperantoliikumise ja interlingvistika ajaloost kui ka käsitlused P. Aristest esperantistina ja muust tema isikuga seonduvast.

Mälestusnädalasse mahtus veel kahe näituse avamine – Tartu Ülikooli raamatukogus ja Eesti Kirjandusmuuseumis. P. Ariste pärand on nii rikas, et võinuks vabalt koostada veel kaks niisama huvitavat väljapanekut või praegusi poole võrra suuremateks teha, ilma et kordamist

karta olnuks. Raamatukogu näitus oli keskendunud trükisõnale. Kirjandusmuuseumi näitusel, mille koostamisel osales mitme osakonna töötajaid, oli eksponeeritud P. Ariste poolt erinevates keeltes üleskirjutatud rahvaluulet, temale paljudest maadest saadetud kirju, rohkesti fotosid, dokumente ja näiteid ta suurest eksliibristikogust.

Kuna veebruari esimene nädal oli üritusi tungil täis, korraldas Akadeemiline Rahvaluule Selts P. Ariste ettekandepäeva paar nädalat hiljem, 17. veebruaril, andes sellega ühtlasi märku, et inimesed väärivad meelespidamist ja meeldetuletamist pidevalt, mitte ainult seoses ümmarguste tähtpäevadega. Vadja-teema oli esil kahes ettekandes. Ergo-Hart Västriku kõneles sellest, kuidas on kirjutatud rahvausundist Paul Ariste välitööpäevikutes. Ada Ambus andis – uuele ja unustatud kirjandusele toetudes – omapoolse vaate vadjalaste ajaloole. Paul Ariste materjale Eesti Kultuuriloolises Arhiivis tutvustas Leili Punga ja tema tegevust komi rahvaluule kogumisel Nikolai Kuznetsov.

Kirjandusmuuseumis valmis kuulsa fennougristi sünnijuubeli puhul ka kaks trükist. E.-H. Västriku toimetamisel ilmus P. Ariste “Vadja päevikud 1942–1980”. Nikolai Kuznetsov valmistas ette kaheosalise väljaande komi rahvaluulest ja etnoloogiast, mis osalt on kirja pandud P. Ariste enda käega, osalt tema korraldamisel.

Kristi Salve

P-põlvkond tundras

8.–10. oktoobrini 2004 korraldas Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristikaosakond Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskuse toel rahvusvahelise konverentsi *P-põlvkond tundras*.

Konverentsi nimetus pärineb 2000. aastal avaldatud Viktor Pelevini kultusraamatul *Generation P*, mis kirjeldab uut, tarbimisele orienteeritud vene põlvkonda ja selle maailma, kus pepsikoola on omandanud staatuse sümbolina olulisema tähenduse kui poeesia. Peakorraldaja Aimar Ventsel, kes on uurinud lähiaastatel Sahha Vabariigi (Jakuutia) omandisuhteid, suunas oma ettekande näiteks popkultuuri (ja eelkõige popmuusika) mõjule selles piirkonnas

Konverentsi töises ja mõnusas õhkkonnas kohtusid Tartus Saksamaa, USA, Ungari, Inglismaa ja Venemaa erinevate institutsioonide ja Eesti põhjarahvaste uurijad, kes jagasid oma vaateid, mõtteid ja hinnanguid massi- ja linnakultuuri mõjude ulatusest, iseloomust ja tagajärgedest kohalikule noorsoole.

Konverentsi eeskõnelejaks oli Piers Vitebsky, kelle arvukad välitööd on saanud teoks Venemaal, Sri Lankal ja Indias. Tema uurimused on

puudutanud nii pühapaikasad, šamanismi kui ka tänapäevale tüüpilist erinevate usundite adapteerimist ja sulatamist maailmavaatesse, samuti rahvausundi sünkretisminähtusi.

Valdav osa ettekannetest põhines 1990. aastatel ja sajandivahetusel korraldatud antropoloogiliste välitööde materjalidel, kus oli vaadeldud nii põlisrahvust kui ka sissetulnud linna- ja looduskeskkonnas.

Ettekannetes vaadeldi täiesti uute noortekultuurinähtuste juurdumist erinevate põhjarahvaste noortekultuuri, eeskätt aga muusikanähtuste kultuuripiire ületavat levimisviisi. Moodne estraadi ja levimuusika suurendab huvi emakeele vastu ja annab keelele prestii•i (Nikolai Kuznetsov), kuid ka nt *kickboxing*, *break-dance* ja *punk rock* (Stefan Krist, Aimar Ventsel) kuuluvad tänase põhjarahvaste noortekultuuri juurde. Kirjeldati sotsiaalpoliitilisi muutusi endise Nõukogude Liidu aladel ja sellest tulenevaid noorte väärtushinnagute muutusi poliitika, perekonna ja eneseteostuse vallas (Otto Habeck).

Kontrastiks vaadeldi ka nt olukordi, kus noored on sunnitud püsima traditsioonilise elulaadi juures. Nt evenkide elu tänapäeva külas, kus puudub elekter ja mis suuresti meenutab 1930. aastaid. Ka siis oli elu Nõukogude võimu poolt vähem kontrollitav, mistõttu noortel oli vähem võimalust olla vanematest erinev. Seepärast veetsid nad rohkem aega sugulasi ja naabreid aidates, jahiks valmistudes, kalastades jms (Istvan Santha).

Osa ettekandeid puudutas põlisrahvaste ja teiste rahvaste omavahelelisi suhteid (Radzana Dugarova) ja etnilise eneseteadvuse üldisi arengutententse, nagu kultuurilise taaselustumise ja enesemääratluse protsess Venemaa põhjaaladel. Alates 1980. aastate keskelt on hulgaliselt põlisrahvustest inimesi õppinud kirjandust, kunsti, keeli ja muid humanitaaralasid Leningradis. Selle põlvkonna prominendid ja põlisrahvaste regionaalsed esindajad asutasid Põhja, Siberi ja Kaug-Ida põlisrahvaste ühenduse, mis on muutnud noorte liidrite mõjul põlisrahvaste poliitilist esindatust (Florian Stammler).

Hea meel oli kohata konverentsil tuntud handi-uurijaid New Mexico riigiloolikoolist Olga Balalajevat ja Andrew Wiggetit, kes rääkisid traditsioonidest ja muutustest idahandi ühiskonnas, samuti Eesti külaliikumise üht eestvedajat Mikk Sarve, kes tutvustas koolimetsade projekti. Loomulikult ei puudunud ka ettekanded, mis käsitlesid kas märgatavalt varasemat perioodi või mida on ettekandja väikeste variatsioonidega kordvalt konverentsidel esitatud, selliseks teemaks oli kõnealusel teadusfoorumil näiteks Kazõmi sõda.

Kokkuvõtteks: meedia, muusika, popkultuur ja tänapäeva poliitiline olukord on olnud väga oluliseks mõjuriks inimeste ja rahvuste tuleviku kujundamisel. Seda isegi nii kaugel põhjas.

Andres Kuperjanov

Inimesed ja lemmikloomad

26.–27. oktoobril 2004 peeti Eesti Kirjandusmuuseumis teine interdistsiplinaarne seminar “Inimesed ja lemmikloomad” (korraldajateks Eesti Folkloori Instituut ja Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond). Kui seminari esimene osa (7.–8. mail Narvas) keskendus traditsioonidele ja nende muutustele inimeste ja (lemmik)loomade suhetes, siis seekord otsiti vastust küsimustele, miks inimene üldse tahab endale lemmikut ja milline on inimese vastutus lemmiklooma heaolu eest. Ehk siis kokkuvõtvalt: kes saab sellest suhtest rohkem kasu ning kumma vastutus on suurem, kas loomal või inimesel?

Kõige teravamalt tuli selline küsimuse asetuse välja ehk bioloog Triinu Männi ja inimgeograaf Juhani Javoishi ettekannetest. J. Javoish oli pealkirjastanud oma ettekande “Kas lemmikloomade pidamine on õigustatud?” ning vastas sellele üsnagi otseselt, et ei ole, või kui, siis tuleks eelistada sünantroopseid loomi, mõeldes viimaste all koeri, kasse jt liike, kes on traditsiooniliselt inimesega koos elanud. Kindlasti tuleks aga vältida igasuguste troopiliste loomade kodus pidamist. T. Mänd lähenes küsimusele aga hoopis teise nurga alt: mitte inimene pole see, kes loomi ära kasutab, vaid loomad hoopiski parasiteerivad inimese peal. Oma ettekandes, mille pealkirjaks oli “Lemmikloom kui pesaparasit”, võrdles ta lemmiklooma ja inimese suhet käojoja ja teda üleskasvatavate linnuvanemate omaga – kasuvanemad saavad küll väga hästi aru, et nende pesas olev lind pole nende poeg, kuid sellele pojale omased neoteenilised (=lapselikud) tunnused tekitavad neis vajaduse tema eest hoolitseda. Konkreetselt inimesepoolse vastutuse (või õigemini selle puudumise) teemaga tegelesid ka Loone Otsa ja Maarja Kaaristo loomade väärkohtlemist käsitlevad ettekanded. M. Kaaristo vaatles loomade väärkohtlemist 19. sajandi II poole külakeskkonnas, L. Ots 1930. aastate linnakeskkonnas; M. Kaaristo materjaliks olid toleaeagsed kohtuprotokollid, L. Ots lähtus nähtuse kajastamisest 20. sajandi alguses ilmunud ajakirja Eesti loomasõber põhjal.

Üheks seminari probleemseimaks küsimuseks kujunes mõiste lemmikloom sisu ehk siis see, mis teeb loomast lemmiku või millised loomad võivad olla lemmikud, samuti arutelu lemmiklooma ja kodulooma suhtest. Oli ettekandeid, mis ei üritanudki lemmikloomi muudest koduloomadest eristada (M. Kaaristo, L. Ots), kuid oli ka neid, mis olidki just suunatud selle küsimuse lahendamisele – nagu näiteks J. Javoishi ettekanne, ning ka Aleksei Turovski teesidena saadetu, mille pealkirjaks oligi “Kellest ei saa lemmiklooma?” (vastus: ainus liik, kes ei kõlba lemmikuks, on *homo sapiens*). Mõnevõrra sama teemat käsitles ka oma kirjandusest lähtuvas ettekandes “Kas linnust saab lemmikut?” Kadri Tüür. Samas lähtus loomapsühho-

loog Raivo Mänd oma ettekandes “Mida lemmikud vajavad” loomadest, kes ühel või teisel põhjusel on sattunud inimese loodud tehiskeskkonda (lemmikloom kodus, loomaaialoom, laboriloom), ning küsimusest, kui võrd on loomad võimelised seesugustes keskkondades kohanema. Ehk täpselt: kas looma anomaalne käitumine tehiskeskkonnas on tingitud stressist või on lihtsalt tegu kohastumusega?

Kõige vähemprobleemne oli lemmiklooma mõiste piiritlemine tänapäevasesest materjalist lähtuvatel humanitaarteadlastel. Nii käsitlesid Mare Kõiva, Marju Torp-Kõivupuu ja Ell Vahtramäe oma ettekannetes peamiselt kasse ja koeri kui tänapäeva linnatingimustes kõige levinumaid. Mare Kõiva üritas ühe internetiküsitluse põhjal kaardistada tänapäevaseid inimeste ja lemmikloomade vahelisi suhteid ning nende muutusi võrreldes varasemaga. Marju Torp-Kõivupuu käsitles tänapäevaseid loomadega seotud matmiskombeid. Ell Vahtramäe kõneles loomadele nimepanekust, ühe kummastavaima võimaluse oli ta ära toonud ka oma ettekande pealkirjas: Don Carlos Sant Mickael III von Kirbugot und Hyyregelder. Liisa Vesik tutvustas Eesti erinevaid lemmikloomade portaale ja netikogukondi ning nende probleeme.

Seminaril esitati ka mitmeid ettekandeid, mis lähenesid loomade ja inimeste suhetele läbi arheoloogiliste ja mütoloogiliste vaatenurkade/materjali. Näiteks rääkis Enn Ernits ohverdatud loomade elundite põhjal ennustamisest, Tõnno Jonuks koera kohast Eesti viikingiaegses maailmapildis ning Väino Poikalainen vaala ja luige kujutistest Karjala kiviaja

Huvitava konverentsi veel huvitavamad ettekanded sunnivad süvenenult kuulama. 2004. Alar Madissoni foto

Üks konverentsil osalenud koertest, Mänguasjamuuseumi arvutigraafiku Marge Pärnitsa tšau-tšau Wanted Soul Magis Marilu koos pere-naisega kohvipausil. 2004. Alar Madissoni foto.

kaljutaides. Keeleteaduslikust vaatenurgast lähenes teemale Arvo Krikmann ettekandes “Personifikatsioonist ja (eriti zoomorfistlikust) deper-sonifikatsioonist”.

Mõlemad seminaripäevad lõppesid kokkuvõtva aruteluga. Esimese päeva arutelu teemaks oli lemmikloom inimese “teenistuses” (juhatajaks Marju Torp-Kõivupuu). Arutleti taas, kuidas eristada lemmikloomi muudest koduloomadest (koduloomad, kui praktilise eesmärgiga peetavad loomad, lemmikud annavad vaid psühholoogilist kasu) ning lemmikloomade omamisest kui teatavast võimuaktist (sealjuures võim nii selle looma üle, kui looma vahendusel ka teiste inimeste üle). Teise päeva arutelu teema oli lemmikloom kui märk (juhatajaks Timo Maran). Arutleti lemmikloomade ja prestiiži teemadel.

Seminari muutis elavamaks ka see, et lisaks väga erinevate teadus- alade esindajate vaatenurkadele olid esindatud ka lemmikloomad ise – seminari toetanud AS Dimela esindajad olid tulnud kohale koos oma lemmikloomadega. Seminari teine toetaja oli Eesti Kultuurkapital, te- maatiliselt on lemmikloomaseminarid seotud Eesti Teadusfondi grandiga nr 5117.

Katre Kikas

Ilumäel ehk kolmas rahvalaulukonverents

26. ja 27. novembril 2004 peeti Tartus ja Värskas rahvalaulukonverents *Ilumäel*. Värskas oli teise konverentsipäeva paigaks valitud seetõttu, et konverentsiga tähistati ühtlasi Jakob Hurda klassikalise kolmeköitelise väljaande *Setukeste laulud* 100. aastapäeva ning mõnedki ettekanded käsitlesid seda väljaannet või setu laule. Samas polnud tegu pelgalt juubeliüritusega. Rahvalaulu (ja just vanema runolaulu) uurimine on uue aastatuhande hakul olnud Eestis üpriski elav. Jättes kõrvale regilaulu puudutavad ettekanded ja nende kohta ilmunud artiklid muudel konverentsidel ja muudes väljaannetes, vaatleme allpool lühidalt ainult spetsiifilisi ettevõtmisi.

Elmised uueaegsed rahvalaulukonverentsid said teoks 2000. ja 2002. aastal ja nende ettekandeid koondavad kogumikudki on juba ilmunud. Õieti oli elavnemine alanud juba 1990. aastate teisel poolel, mil valmis mitu regilaulualast magistritööd. Nendel põhinevaid artikleid, aga ka kogenenumate eesti uurijate käsitlusi, millele oli liidetud paar tõlget, sisaldas 2000. aastal ilmunud kogumik *Kust tulid lood minule...* (toim Tiiu Jaago, Ülo Valk). Kogumik *Regilaul – keel, muusika ja poeetika* (toim Tiiu Jaago, Mari Sarv; 2001) baseerus esimesena nimetatud konverentsi ettekannetele ja 2004. aastal ilmunud *Regilaul – loodud või saadud* (toim Mari Sarv) vastavalt 2002. aasta omadele. Esimese kogumiku pealkiri avab hästi temaatilisi suundumusi, aga pole siiski ammendav. Peale nimetatute on esindatud ka sellised teemad nagu ühe piirkonna traditsiooni omapära (Liina Saarlo) ning selle seosed asustuslooga (Tiiu Jaago, Kristi Salve), samuti tõuseb mõnes artiklis esile lauliku isik ning selle mõju tema repertuaarile (Andreas Kalkun, Õie Sarv).

Siirdugem nüüd mullusügisese konverentsi juurde. Tiiu Jaago jätkas uurijate seas suhteliselt vähe tähelepanu pälvinud Läänemaa Karuse kihelkonna regilaulude vaatlust. Sedapuhku oli ta keskendunud kahe lauliku pulmalauludele, eesmärgiga jälgida, kuivõrd peegelduvad nende repertuaaris esitajate kaasaeg ja ajalugu.

Rahvalaulude enamasti kõvasti hämardunud usundilise sisu seletamiskatsetega on tegelnud mitu uurijate põlvkonda. "Harja otsimise" nimelise laulu seniseid interpreteeringuid võttis kokku ja lisas omapoolseid Mall Hiimäe.

Terve oma alles lühikese uurijatee jooksul on Liina Saarlo huvitunud regilaulude stereotüüpiast. Seekordses ettekandes oli ta leksikaalset stereotüüpiat uurides kasutanud kvantitatiivset analüüsi ja võrrelnud Kodavere ning Jõhvi–Iisaku regilaulukorpuste sõnavara. Edakai Simmermann, kes on e-projekti *Võrumaa väike kannel* juht, tutvustas koostatud andmebaasi, mille põhjal muu hulgas on lihtne osutada Võru- ja Setumaa repertuaari ühisosadele.

Esimese päeva ülejäänud ettekanded keskendusid rahvamuusikale.

Janika Orase väga huvitav ettekanne käsitles (nagu eelmiseги konverentsi nüüdseks ilmunud *Helmi Villa regilauluviisid – korrastatud mitmekesisus*) regilaulutraditsiooni viimastelt kandjatelt salvestatut. Seekord olid vaatluse all kolm Järvamaa laulik, keda olid 1965. aastal helilindistanud erinevad kogujad. Lisaks muule juhiti ettekandes tähelepanu sellele, kuidas kogujate individuaalsus kujundab ka lauliku portreed.

Žanna Pärtlas, kelle etnomusikoloogiaalaste uuringute läbiv teema on mitmehäälsus, tõi esile paralleele setu ja mõne Lõuna-Venemaa regiooni mitmehäälsuse vahel.

Mõistete ajaloo radadele oli sedapuhku pöördunud Taive Särg, kes kõneles rahvamuusika kontseptsiooni ja mõiste kujunemisest Eestis 19. sajandi teisel poolel. Mõnevõrra intrigeeriv oli rahvapillide uurija Igor Tõnuristi ettekande teema: *Mida leiab regilaulus rahvapilliurija*. Regilaulus prevaaleerib, nagu juba eelmise sajandi uurijad on näidanud, omamoodi “vormiloogika”, mida arvestamata võib jõuda üsna kummalistele ja igal juhul valedele järeldustele. Ka ettekandja pidi korduvalt konstateerima lauluvärsste ja etnograafiliste andmete kokkusobimatust, kuid arvas siiski, et regilauludes leidub pigem sümbolises tähenduses nimetatud pillide kõrval ka huvitavat rahvapärast terminoloogiat ja muud, mil on tähendusuurimismaterjalina.

Teine konverentsipäev, mille ettekanded peeti Värska kultuurimajas, oli põhiosas setu-teemaline.

Andreas Kalkun kõneles sellest, kuidas Jakob Hurda *Setukeste laulud* ja artiklid peegeldavad oma aja ideoloogiat ja teaduslikku mõtet. Esineja arvas leidvat mitmetest kirjutistest varjatud, kuid setude suhtes ilmselt alavääristavaid seisukohti. Ettekandele järgnevas diskussioonis esitati muu seas aga ka väiteid, et J. Hurt esindas pigem Eesti ühiskonnas üldisele üleolevale suhtumisele vastanduvat seisukohta.

Täpne ja selgelt formuleeritud oli Paul Hagu programmiline ettekanne “*Setukeste laulude*” tähendus eesti ja setu kultuurile.

Väljaannet *Setukeste laulud* Jakob Hurda loominguna käsitledes üritas Madis Arukask esile tuua mõningaid selle ideoloogilisi ja kunstilisi aspekte. Aado Lintrop jättis seekord kõrvale teda regilauludes siia maani huvitanud usundilise aspekti ja esitas oma vaate eesti regilaulu “eluloo” ja selle erinevate etappide kohta. Ta tõi eriti esile 16. sajandi teise poole, mis oma 25 aastat kestnud ja maad laastanud Liivi sõja, katku- ja nälja-aastatega võis olla tähtsamaks murdeperioodiks, kui seni on harjutud mõtlema.

Arne Merilai ettekanne polemiseeris (tegelikult küll tänapäeva folkloristikas nii lihtsustatult mitte eksisteeriva) käsituse vastu, mille kohaselt regilaul on muistne, ürgne vms. Ta vaatles küsimust meetrika aspektist ja jõudis tulemusele, et rõhulis-silbilis-vältelise regivärsi tekkimise aega ei saa määrata, ilma et arvestataks keeleliste eelduste kujunemis-

lugu. Kuna keeleteadlastegi hulgas puudub üksmeel, jääb mitu väga erinevat võimalust vastata regivärsi tekkeaja küsimusele, ja ürgsus pole sugugi ainuvõimalik.

Hoopis isemoodi vaatenurgast heitis pilgu *Setukeste lauludele* Õie Sarv. Nimelt otsis ta sealt laule ja motiive ning isegi tehnilisi termineid setu naiste käsitöö kohta.

Eelviimases ettekandes kõrvutas Kristi Salve setu ja vepsa rahvaluu- le rakendusvõimalusi individuaalses eepikas. Teema tõusis huviorbiiti ehk seetõttu, et viimastel aastatel on Eesti, kuid ka Soome teadlased eriti palju tegelnud Anne Vabarna setu pärimuse ainetel loodud teostega (märkimisväärt ainult viimati sarjas *Folklore Fellows Communication* (nr 281) ilmunud *The Maiden's Death Song & The Great Wedding*).

Konverentsi lõpetuseks tutvustas Paul Hagu *Leeloantoloogia* koostamise probleeme. Esimene kõide sellest väljaandest, mis sisaldab lüro- eepikat, on praeguseks juba ilmunud. Millal ilmub vaadeldud konverentsi ettekannetel põhinev kogumik, seda näitab tulevik.

Kristi Salve

“Medica” sarja sissejuhatav seminar

2004. aasta detsembrikuu 10. päeval toimus Eesti Kirjandusmuuseumi konverentsisaalis interdistsiplinaarne (rahva)meditsiiniseminar “Medica”. Seminari eesmärgiks oli asuda otsima (rahva)meditsiini huvitatud eri valdkonna teadlaste ühiseid huviobjekte ja esitleda seniseid uurimistulemusi.

Seni on rahvameditsiini uuringud olnud ühelt poolt folkloristide (Eesti Teadusfondi grant nr 5117) ja etnoloogide nn siseasi, teiselt poolt, hoopis teise nurga alt, on sellega tegelnud meditsiiniloolased, kolmandast küljest aga taimravist vms huvitatud meedikud (tihtilugu väga tulemusele orienteeritult). Ja seda kõike enamjaolt igauks oma mätta otsast, püüdmatagi leida ühist keelt, kui mõned üksikud algatused välja arvata (nt proviisor Ain Raali ja meedik Aili Paju ettekanded Kreutzwaldi päevadel 1980. aastate lõpul).

Rahvusvahelisel tasandil on aga rahvameditsiiniuuringud, mis iganes nime all neid ka ei esitata, hakanud end kehtestama iseseisva interdistsiplinaarse uurimisvaldkonnana, mille suhtes ütlevad sõna sekka ning pakuvad vaatenurki väga erinevate alade teadlased. Seda enam, et haridustaseme tõus suurendab ka nn tavainimese teadmisi meditsiini- valdkonnast ning Eesti oludes üha kallinev raviteenus sunnib elanikke vaata- ma igatseva pilguga rahvapärastele raviviisidele.

Seminaril käsitlesid ettekanded valdavalt rahvapäraseid ravivõtteid. Folklorist Piret Paal rääkis halltõvest, selle kajastamisest rahvajuttudes

ning tõrjevõtete liigitamisest. Semiootik-proviisor Renata Sõukand kõneles taimraviga kaasnevate tekstide kujunemisest ja informatiivsusest, samuti nende tõlgendamist mõjutavatest teguritest. Folklorist Marju Kõivupuu tutvustas üliõpilaspärimuses kajastatud rahvameditsiini, selle rõhuasetusi ning muutusi viimaste aastate jooksul. Muu hulgas tõi ta esile Eesti erinevatesse rahvusrühmadesse kuuluvate õppurite suhtumisi rahvameditsiini. Meditsiiniloolane, inimgeograaf Ken Kalling heitis pilgu eugeenika küsimustele Eestis. Eriti huvitavaks kujunes kahe tipp-teadlase dialoog: folklorist Mare Kõiva ettekanne etnopsühhiaatriast ja psühhofüsioloog Jaanus Harro ettekanne depressiooni neuromehhanismidest kajastasid mitte ainult ühe probleemi eri tahke, vaid andsid võimaluse võrrelda kaht täiesti erinevat lähenemisalust ja keelt.

Seminari ajal ja selle järgselt oli rõõm jälgida elavat diskussiooni nii esinejate endi kui ka saalis viibijate seas. Tekkis mitmeid huvitavaid ideid, millest nii mõnigi võiks tulevikus teostust leida. Seminari ettekannete ning arutelu käigus sündinud mõtete alusel valmib järgmine Mäetaguste meditsiini käsitlev erinumber ja saab teoks järjekordne "Medica" sarja seminar.

Seminari korraldas Eesti Folkloori Instituut koostöös Eesti Kultuuri- loo ja Folkloristika Keskuse ning Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonnaga.

Renata Sõukand

Vadja päev Eesti Kirjandusmuuseumis

Möödunud aasta 2. detsembril said Eesti Kirjandusmuuseumi saalis kokku mitme põlve uurijad, kelle huvid on põimunud vadja keele või pärimusega. Välja oli kuulutatud üheksa ettekannet, neile lisandus aga hulgaliselt spontaanseid meenutusi, kommentaare ja arutlusi. Sugenes vestlusi ja vaidlusigi. Ettekandepäeva korraldasid folkloristid Ergo-Hart Västrik, Madis Arukask ja Taisto-Kalevi Raudalainen, kes Eesti Teadusfondi toetusel (grant nr 4939) on tegelnud vadja pärimuskultuuri tänase päeva mitmekülgse dokumenteerimisega. Sissejuhatavas sõnavõtus põhjendas moderaator Madis Arukask, miks sümposium on pealkirjastatud just "Vadjalastest isikukeskselt". Olukorras, kus iga vadjaurija või niisama -sõber teab peaaegu iga selle rahvakillu esindajat, on igati loomulik, et kõneleme neist nimeliselt, süüvides muu hulgas ka elu- ja perekonnaloolistesse üksikasjadesse. Samuti moodustab eesti votoloogia juba omaette loo, nõnda et uurijad tunnevad tänasesse Vaipoolde jõudes endid otsekui kauaoodatud pereliikmed, kes naaseksid justkui vanavanemate maa-koju. Ja sellise kohaga saabki igapäev olla vaid oma ja väga isiklik suhe. Seetõttu oligi eesmärgiks mitte niivõrd keeleteaduslike üksikküsimuste üle arutlemine, kuivõrd just kogemusliku mäluaine seadmine. Seda

enam, et nüüdseks juba saabunud 2005. aasta on Paul Ariste juubeliaasta ning enamik vanema ja keskmise põlve kõnelejaist on vähemalt ühe korra või korduvalt käinud Vadjamaal koos õpetaja enesega.

Otse loomulikult tõusis ka professor P. Ariste isik, kes aga vadjalastele oli sageli lihtsalt kui Pavo, korduvalt meenutuste ja vaatluste keskpunkti. Kohe pärast moderaatori sissejuhatavat sõnavõttu andis Seppo Suhonen edasi eelmisel õhtul Tartusse "Rahvusmõtte auhinda" vastu võtma saabunud Ilmar Talve tervitused. Samaaegselt ettekandepäevaga kuulutati avatuks näitus "Vadja portreed" Kirjandusmuuseumi trepigaleriis – Madis Arukase ja Ergo-Hart Västriku fotod välitöödelt Vaipole küladesse.

Põhjalikus ettekandes võttis Enn Ernits vaatluse alla vadja ainukese teadaoleva kõrgharilase Dmitri Tsvetkovi (sünd 1890 Jõgõperäl – surn 1930 Narvas) elukäigu, millest peatselt ilmumas pikemaajalise töö viljana ka monograafia. D. Tsvetkov õppis kooliõpetajaks Gatšina Õpetajate Seminaris, määrati esialgu ametisse Laadoga Karjalasse, mille järel ta täiendas end veel Petrogradi Õpetajate Instituudis. Siis töötas ta nn punase terrori ajal ajal lühikest aega õpetajana kodukülas Jõgõperäl ning Vabadussõja järel Väiküla algkoolis Eesti-Ingeris. Ta võttis Karpaatia lõunarindel osa Esimesest maailmasõjast ja sõdis veidi hiljem 1919. aastal Ingeri rügemendi koosseisus ka Eesti vabaduse eest. Prof Lauri Kettunen, kes oli tollal (1919–1924) Tartu Ülikooli läänemeresoome keelte professor, kutsus D. Tsvetkovi Tartusse õppima, lootes koolitada temast vadja keele uurijat. Lõpuks õppis vadjalane Tartus aga hoopis slaavi filoloogiat, jättes sinnapaika läänemeresoome keeled ja rahvaluuleõpingud Walter Andersoni juures. 1928. aastal sai ta magistrikraadi hoopis Lev Tolstoi loomingut käsitletud töö eest. Viimase töökohana pidas ta koolijuhataja ametit Alajõel, kus juhatas laulukoori, lavastas nätemänge (mh Gogolit) jm. Ta koostas Emakeele Seltsi stipendiaadina pikaks ajaks käsikirja jäänud mahuka vadja keele Jõgõperä murde sõnaraamatu, mis on Johanna Laakso toimetatuna lõpuks siiski 1995. aastal ka trükki jõudnud. D. Tsvetkovi mõlemad – nii Eesti Keeles kui Eesti Hõimus ilmunud – artiklid on ilmunud samuti postuumselt.

Enn Ernits tõi välja veel ridamisi uudseid elulooseiku ning suguluseid, näiteks oli portreeteritav vadja lauliku Matjo Gerassimova vend ning P. Ariste esimene keelejuht, Darja Lehti oli nende lalletütar. Nagu kord ja kohus tõi esineja välja ka hõimluse vadja teadja Oudekki Figurovaga, kelle ema oli D. Tsvetkovi õe küdi. Kokkuvõtteks iseloomustas esineja D. Tsvetkovi kui vadja Kreutzwaldi, kes võis, suhtudes kodukeelde oma suva kohaselt, seda ka loovalt teisendada ja muuta. Nõnda pole ta kirjapanekud mitte alati kõige usaldusväärsemad.

Lõpuks kuulsid osavõtjad Jüri Viikbergilt rõõmustavat sõnumit, et kavas on välja anda ka Dmitri Tsvetkovi vadja keele grammatika kakskeelse publikatsioonina Ada Ambuse tõlkes.

Vadja päev. Vasakult: Igor Tõnurist, Piret Norvik, Eduard Väari. Alar Madissoni fotod.

Eduard Väari kõneles 1947. aastal Paul Ariste eestvõttel vadja küla-des tehtud uurimisreisist. Ta alustas siiski tervituste üleandmisega ulgu-eestlasest mäeinsenerilt ning fennougristika harrastajalt Kalju Käärikult, kes olnud ka üheks vadja rahvakultuuri toetajaks. Professor Paul Ariste õpilasena peatus ta põgusalt ka sellel, et kohtus P. Aristega esmakordselt kohe pärast vanglast vabanemist 6. mail 1946. Jutuks tuli seegi, et tal on ühena vähestest peale Peeter Oleski õnnestunud heita pilk oma õpetaja ülekuulamistoimikutesse, mida nüüd säilitatakse kusagil KGB arhiivide sügavuses Venemaal. Eduard Väari andmetel olevat vangistuses esitatud vähemalt kolm süüdistust: kuulumine üliõpilasseltsi Veljesto, viibimine Saksa sõjaväe mundris okupeeritud Vene aladel 1942. aastal ning osavõtt Otto Tiefs vahevalitsuse mobilisatsioonist 1944. aastal. Tagasi saabunud asus P. Ariste aktiivselt soomeugri keelte kateedri õppetöö korraldamise juurde. Muu hulgas püüdis ta esimesel võimalusel pääseda taas Vadja-maale, kasutades selleks lähedast tutvust Nigol Andreseniga – tolleagse rahvasaadikute nõukogu presiidiumi esimehega. Tegemist oli eesti tead-laste esimese käiguga vadja küla-desse pärast Teist maailmasõda.

Üldse esimene uurimisretk sai teoks legendaarsel 1942. aasta suvel, mil sõjaväevormis Gustav Ränk, Erik Laid, Ilmar Talve ja Paul Ariste jäädvustasid vadja ainelist ja vaimset kultuuri.

E. Väari andis ka põhjaliku ülevaate toleaeegsest argisest õhustikust, toidupuudusest, näljast Ingerimaa aladel jne. Tollal söödi Venemaa nälja-piirkondades hapuoblikaid ja lepakäbisid. Igatahes kulusid ekspeditsioo-ni leivavarud üpris kiiresti keelejuhtide ja nende perede elushoidmiseks. Läbinud formaalsused Kingissepa parteikomitees, jõuti koosseisus profes-sor Paul Ariste, Karl Kont ja Eduard Väari lõpuks Vaipoolde, kus esime-seks keelejuhiks oli juba eelmise ettekandja poolt mainitud Matjo

Gerassimova. Erakordselt meeldejäävaks elamuseks oli, kuidas laulik alustas kohe pika eepilise lauluga *Lentäs lintu alta linnaa*. Ja selle peale olevat laulik enesekindlalt kinnitanud, et ta võivat niiviisi laulda mitu päeva järjest! Selle ekspeditsiooni lõpetas ehk plaanitud natuke varem keelejuht Matjo ühe hoiatuse peale sünenenud kartus, et P. Ariste ikkagi ära tuntakse. Tagasi pöörduti Kallivieri ja Vanaküla kaudu, kus kohtuti teise suurepärase vadja lauliku Darja Lehtiga. Lõpuks meenutas ta, kuidas nad saabusid laevaga Narva ja pidid ahastusega sedastama hävitustööd, mis oli sellele linnale 1944. aastal osaks saanud.

Ettekandja mainis ka, et tal valmis 1950. aastal diplomitöö vene laensõnadest vadja keeles, kus aga olnud rohkesti neidsamu kaheldava väärtusega D. Tsvetkovi sõnu, millest tegi juttu ka eelkõneleja. “Õnneks” hävis see töö ülikooli põlengus 21. detsembril 1965.

Lõpuks täpsustas E. Väari, et tema isikliku kogemuse kohaselt alustati *Vadja keele sõnaraamatu* koostamist juba 1948. aastal, mil Karl Kont hakkas selleks otstarbeks sõnu sedeldama.

Järgmine ettekandja oli etnoloogiadoktor Ants Viires, kes esines elava meenutusega 1957. aasta 3.–19. juulini kestnud isuri ekspeditsioonist. Toonastest osalejatest, kelleks olid nii etnograafid kui keeleteadlased, istusid auditooriumis Aleksei Peterson ja Tiit-Rein Viitso. Ants Viireski ei pääsenud üle ega ümber legendaarsest 1942. aasta retkest Vatja, tunnistades ausalt, et ta oli tollal Eesti Rahva Muuseumis töökaaslasteks olnud Ilmar Talve peale sellepärast hirmus kade.

Kõneleja enda erihuviks olid eriti rehiehitud. Ta tsiteeris meeleolukalt oma toonast reisipäevikut. Etnograafid paigutati Soikkola poolsaare Tarinai küla koolihoonesse, kuhu samal öösel saabus “suure kärina ja mürinaga” ka Paul Ariste koos oma õpilastega. P. Ariste on selgi retkel meelde jäänud eeskätt oma rõõmsameelse ja vilka loomuga. Ent A. Viirese päevikumärkmed annavad tunnistust, et ka ülejäänud seltskond oli kaunis lauluhimuline ja sepiuses autokastis rappudes koguni vemmälvärsilaadseid laule. Nende kuplettide autoriks oli Aliise Moora, kes on sedaviisi järeltulevatele põlvedele jäädvustanud nii mõnegi pikantse piisiasja. Toonase üldise sisepoliitilise olustiku ning piirialal ikka ettetulevate vahejuhtumite tabavad kirjeldused põhjustasid rohkesti äratundmisi ja tekitasid publiku seas kahinaid. Nii Eduard Väari kui Seppo Suhose kommentaaridest jäi kõlama mõte päevikutes jäädvustunu publitseerimise vajalikkusest.

Igor Tõnurist alustas oma ettekannet “Vadja torupilli ja teiste pillide otsinguil” väga isikukeskselt sellega, et samal ajal, kui etnograafid autokastis rappusid ja vemmälvärsse laulsid, suvitas tema Moloskovitsa lähedases eesti asunduses Estonija, kust ettekandja isa ka pärineb. Niisiis on tema vahekord Lääne-Ingeriga olnud üpriski isiklik. Edasi pihtis ta, et tema Vadja-huvigi käivitus juba koolieas, nähes raamatupoe vitriinis P. Ariste raamatut *Vadjalaste laule*. Edaspidi ergutasid teda vadja teemaga tegelema Moskva ülikooli etnograaf Tatjana Šlögina ning Herbert Tampe-

re. Ja nii leidis ta 1966. aastal end teise kursuse üliõpilasena Vatja suunduva reisiseltskonna seast.

Esineja huvi keskendus hiljem eriti rahvapillidele, mille erinevaid liike ta leidis Ingerimaalt kokku 12, nende seas putkest tehtud vilepill, kahte tüüpi roopille, seapõiest torupill, vadja karjusekultuurile iseloomulik karjusepasun (*truba*), eesti ja isuri tüüpi kandleid jne. Huvitavaks eritüübiks oli külje pealt õonestatud kannel.

I. Tõnurist tõdes, et mitmerahvuselisel alal, nagu Ingeri, ei saagi alati rääkida rahvarühmade omapärast, vaid ikka areaalkultuurist, kus vastastikused mõjud läbi põimunud. Õige väärtuslikud on informantide omakäelised joonistused kandletüüpidest. Selgus, et läänemeresoome tüüpi kandlemängu maneerid on olnud sageli venepärased – kannel serviti põlvedel ja sõrmed keelte vahel.

Ettekandja tõlgendas 2004. aastal Luuditsa külast leitud kandlekuju väga arhailiseks, tõestades sellega, et vadjalased on säilitanud oma rahvakultuuris mitmesaja aasta taguseid Novgorodi kultuuriruumile iseloomulikke jooni. Samas on kandlekuju siiski säilitanud ka läänemeresoomelisi jooni, mis pole vastu võtnud venemõjulisi uuendusi. Vadja-isuri tüüpi torupill, mil pole bassitoru, on oletatavasti samuti väga arhailine pillitüüp, mida on kinnitanud oma avastusliku leiu põhjal Soome Rahvusmuuseumis ka soome muusikateadlane Timo Leisiö. On huvitav, et teateid sellise pilli kohta on olemas ka Iisaku poluvernikutte seast.

Vaimse kultuuri uurimise kõrval on rahvapillide ja rahvamuusika uurimine olnud paraku märksa hajusam, toetudes sageli just sellistele õnnelikele juhustele. Enesekriitiliselt tunnistas ettekandja, et ei saanud ekspeditsioonil käies ühelgi hommikul nii vara üles, et karjasepasuna mängu lindistada. (Võib-olla oleks lihtsalt nii kaua pidanud üleval olema või õitsile minema?) See-eest aga on õnnestunud talletada vadja teadja Oudekki Figuova (kelle mees oli ise karjus) kirjeldus sellest:

Karjuššil õli truba. Õli puussa tehtü, süämes õli tühjä, a päält õli kõik toho_gaa čäärittä. Pääl õli pikkarainõ aukko siin, a tõin õli lad'd'a. Lehmää sarv õli pantu õhssa. Kõlmõd vaassaa õli piččä.

Selline pasunatüüp on olnud iseloomulik just metsavööndis karjakasvatusega tegelevatele rahvastele. Esineja nentis, et pasunamängule omistati ka maagilist väge – selleski osas leiti kinnitust just Oudekki Figuovale toetudes. Lõpuks jääb üle veel mainida, et ettekandes lasti kõlada nii helinäiteid kui esitati ka rohkelt juttu illustreerivat pildimaterjali.

Sümposiooni esimese poole lõpetas Piret Norviku meenutuslik ja fotodega ilmestatud ettekanne 1976. ja 1977. aastast, mil ta Tallinnfilmi konsultandina valmistas ette ja osales *Linnutee tuulte* filmimisel.

Alustuseks tõdes ta ootuspäraselt, et temast poleks ehk saanudki uurijat, kui ta poleks üliõpilasena professor P. Aristega Vadjamaale läinud.

Esmane käik leidis aset 1974. aastal, mil välitöödega olid liitunud ka Olga-Ottilie Kõiva, Ingrid Rüütel ja Enn Ernits. Ent kõnealusel meenutusväär-sel hilissügisel retkel tegutses ta Paul Ariste palvel tema asendajana, aidates korraldada vadja keelejuhtide – Dunja Trofimova, Oudekki Figuurova, Kiko Georgijevi ja teiste – filmilindile jäädvustamist.

Ettekanne – nii nagu *Kodumurdes* 1988. aastal ilmunud teemakohane artikkelgi – põhines päevikumärkmetel. Ettekandja peatus ise Georgijevite juures, kust ta sooritas külaskäike Leontjevite, Mari Petrova ja Dunja Trofimova juurde. Viimane oli aga sedakorda otsustanud, kõikvõimalikke vahendeid appi võttes, vältida kontakte filmirühmaga. Meelde jäävad olid kohtumised Oudekki Figuurovaga, iseäranis see, kui Oudekki, saanud filmirühmalt kingituseks valge lilleliste palistustega pearäti, lubas selle lasta endale kirstu pähe panna. Eks ole seegi, et oma matuserõivad eluajal valmis pannakse, omamoodi kõnekas seik, mis peegeldab hästi Paul Ariste poolt taga igatsetud “vanavadja kultuuri”.

Lõpuks õnnestus saada kaamera ette ka Dunja Trofimova, kellelt salvestati haruldane teisend vadja rahvalaulust *Viron veräjät*.

Ettekande lõpuks nentis Piret Norvik, et filmi kasutamata materjalid oleks tarvis muuta kasutamiskõlblikuks. Oma tädi Dunja Trofimovat ja tema poolt esitatud laulu *Viron veräjät* salvestamist meenutas seoses telefilmiga *Meil on pidu* (Tallinfilmi, 1972) tegemisega ka vadja päritolu saksofonist Lembit Saarsalu.

Päeva teise poole juhatas sisse Marje Joalaid, kes kõneles võrdlevalt vadja ala külanimedele tuletusest, etümoloogiast ja tüpoloogias.

Ettekande alustuseks tuli ta publikut intrigeerinud küsimuse juurde vadjalaste arvukusest, toetudes viimasele rahvaloendusele. Soome-ugri rahvaste maailmakongressi ühelt esinejalt pärinesid andmed, mille kohaselt vadja keele kõnelejaid olevat 73, ent mõningate oletuste kohaselt koguni rohkem. Nende inimeste hulka, kes endid aga vadjalasteks peavad, on pärast keerulisi ja inimvaenulikke aastakümneid väga raske lõplikult määratleda. Nii mõnedki noored on alles 1990. aastatel saanud teada oma päritolust.

Meenutuslikult peatus M. Joalaid 1974. aasta uurimisretkel nii vadja, isuri kui ka soome küladesse. Ta kirjeldas oma kohtumisi mitmete vadja keelejuhtidega, kes olid sagedasel suhtlemisel uurijatega omandanud juba teatavad rutiinid. Nad polnud harjunud sellega, et neid täpsustavate küsimustega eksitatakse. Kohanimede küsitlemist iseloomustas ta hea vaheldusena sisseharjunud rutiinist väljumiseks. Esineja tõi välja, et läänemeresoomelistele *-la*-lõpuliste kohanimedele vastavad Ingerimaal üldiselt vene *-vitsy*- või ka *-lo*-lõpulised nimed, mis osutavad võimalikule asustusmuutusele. Sama lõpp vastab üldiselt ka *-si*-lõpuliste nimedele (põhjaeestiline *-ste*, ent lõunaeestiline *-(t)si*). Käsitlemist leidsid ka liitsõnadest ja lihtnimedest lähtuvad kohanimed. Ettekandest nähtus, et vadja-, isuri- ja soomepärase nimevariantide vahel on mõningatel juhtudel üsna selged erinevused. Allikmaterjalidena oli uurija muu hulgas kasutanud oma välitöö-

märkmeid, Johannes Gezelius noorema teateid, Peter von Köppeni topograafilisi märkmeid, 1931. aastal Juuso Mustoneni koostatud Ingerimaa demograafilist kaarti ning lõpuks ka 1990. algul Roland Randefeldti eestvõtmisel koostatud mitmekeelset Ingerimaa kaarti. Täiendavalt märkis professor Seppo Suhonen, et Peterburi uurijad Nikolai Kirsanov ja Ilja Nikolajev on koondamas ulatuslikku Ingerimaa toponüümika allikakorpust ning esitinimetatu on kirjutanud ka ulatusliku vastavateemalise uurimuse, mis kahjuks küll veel käsikirjas. Jüri Viikbergi täpsustav küsimus puudutas etnotoponüüme etniliste rühmade vaheliste piiride osutajatena. Tõstatatud küsimusis tegi rea olulisi täpsustusi Enn Ernits, kes koos abikaasa Tiiu Ernitsaga on viimase viie aasta jooksul käinud läbi kõik teadaolevad vadja külad, tehes muu hulgas märkmeid ka toponüümika kohta. Lõpuks sügenes elav vaidlus, mis oli valdavalt inspireeritud vadja enesemääratluse, keelekõnelejate arvu ning võimalikult täpse rahvaarvu määramise probleemidest.

Jüri Viikberg peatus aastatel 1973–1982 toimunud Vadja käikudel. Tegemist oli emotsionaalselt laetud muljeterohke meenutusega, mida ilmetasid ka toonased fotod. Esimene retk, mis leidis aset – nagu ikka – ülikoolipäevil, algas sellega, et professor P. Ariste andis poistele eelhäälestuseks pähe õppida õige kelmika sisuga vadjakeelse narrimissalmi *Mikkel-kikkel, konnaa poika*. Vadjamaale reisisi tookord Moskva uurija Tatjana Šlõgina muretsetud sõidukiga. Reisiseltskonda kuulus veel Liivia Feoktistova (Kivisaar).

Ettekandja jaotas uurimistegevuse laias laastus kaheks. Uuritava piirkonna poliitilise või kultuurilise ajalooga tegelemine on oma olemuselt umbisikuline, etnograafilise ja sotsiolingvistilise tegelikkuse kirjeldamine aga seotud alati konkreetsete isikutega. Vadjalasi on nimetatud paavstide bullades juba 12.–13. sajandil, mil toimusid ulatuslikud sõjalis-poliitilised tulid nende alade haldamise osas, ent sellele järgnes sügav vaikus. Assimileerimise ja võimu kehtestamise loost kohalike rahvarühmade üle kirjalikes allikates eriti ei räägita. Nende keelte kõnelejate meie hulka jõudmine algab uuesti valgustusajastust, mil järk-järgult tärkab eeskätt teaduslik huvi nende rahvaste vastu.

Oma toonaste keelejuhtide seast tõstis esineja kõigepealt välja Dunja Trofimova, kelle allegro-kõne salvestamiseks oli magnetofoni olemasolu eriti algajale hädavajalik, sest “türgi kuuliks” nimetatud kiirkõneleja juttu poleks ta käsitsi kuidagi suutnud jäädvustada.

Loomulikult on ka Jüri Viikbergile jätnud sügava mälestuse Oudekki Figuova terane silmavaade ja erk vaim. Ta meenutas, kuidas teadja *nuri* (nari ehk kidi) ravitses ja kuidas ta kasutas oma ravitoimingutel karukäpa väge. Ettekandja lähenes veel kord kriitilisest vaatenurgast ka keelejuhtide “treenituse” teemale.

Ta tuli ka veel kord tagasi vadjalaste rahvaarvu küsimuse juurde, valgustades selle eri aspekte. Kui P. Ariste väitis, et vadjalasi on “kaks tosinat”, siis ettekandja avastas ühel hetkel kokkunenult, et tema märkme-

tes on neid juba üle kolmekümne. Neile lisandusid veel Eestis ja mujal elavad vadjalased, mh tallinlane M. Gunko, kelle isikul ja elukogemusel peatuski esineja veidi pikemalt. Ja kas me loeme vadjalasteks ainult keelejuhtideks sobivaid inimesi või kõiki neid, kes endid vadjalaseks julgevad, tahavad või ka oskavad pidada? Vadjalase määratlemise kriteeriumid võivad olla ka eri uurijate puhul lahknevad. Kõnelejal tuli vestlustes Kostja Leontjeviga kunagi jutuks, et vadjalasi vaenati sellepärast, justnagu valinuks nad endale vale rahvuse. Paljud kasutasid, elamaks üle noid keerukaid inimvaenulikke aastakümneid, n.-ö mimikri-strateegiat. Peaaegu saja aasta eest arvas Lauri Kettunen, et vadjalasi pole rohkemaks kui üheks inimpõlveks. Ettekandja aga väitis veendunult, et tema silmad seda aega küll ei näe.

J. Viikbergi ettekandest jäi muu hulgas kõlama mõte, et nii nagu keel moodustub idiolektidest, koosneb ühe ethnose kultuur isiku- ja perekonnalugetest.

Heinike Heinsoo alustas oma ettekannet ülevaatliku käsitlusega vadja keele uurimis- ja talletamisloost. Ta eritles votoloogia kujunemises ühtekokku kuut etappi. Samale lainele päevateemaga jõudis ta, mainides huvitava kultuuriajaloolise seigana seda, kuidas Paul Ariste 1975. aastal Pertti Virtarannaga vesteldes pajatas Mati murdes ligemale tunni aja vältel, mil viisil ta vadja keele juurde jõudis ning selle uurimisega tegelema hakkas. Salvestust säilitatakse Helsingis Kodumaiste Keelte Uurimiskeskuses.

Seejärel siirdus esineja käsitlema oma rolli vadja-uurimises. Üks esimesi tõsisemaid käsitlusi puudutas vadja keele põllundussõnavara, järgnesid süntaksi (mh kongruentsi) käsitlevad kirjutised.

Tartu ülikooli tudengitega Vadjamaal käinuna on ettekandja jätkanud sõna otseses mõttes professor Paul Ariste jälgedes. Tema esimene sõit sinna sai teoks 1974. aastal, mil P. Ariste oli viimast korda ekspeditsioonijuhiks. H. Heinsoo pidas väga tähtsaks, et kõik vadja keelealalt eri aegadel ja erinevate uurijate salvestatud materjalid saaksid lõpuks litereeritud ja ka välja antud.

Järgnevalt võttis ta jutuks tänapäeva keelesituatsiooni vadja küla-des. Ta pidas positiivseks, et kohalike suhtumine vadjalastesse ja vadja kultuuri on oluliselt muutumas – oma päritolu on hakatud teadvustama, rajatud on vadja muuseum, jalad on alla saanud kodukandiliikumine. Ära said märgitud ka entusiastlikud vadja keele õpetamise katsed Jögöperä algkoolis ja Peterburis.

Kokkuvõtvalt rõhutas kõneleja vajadust hakata vadjalastele, kellesse siiani on suhtutud peamiselt kui teaduslike uuringute objekti, ka midagi tagasi andma.

Ergo-Hart Västrik süüvis sedakorda Paul Ariste suhetesse oma informantidega. Eesmärgiks oli iseloomustada aastatel 1942–1980 kirjutatud välitööpäevikute kaudu nende suhete dünaamikat ja välja selgitada teaduslike välitööde inimlik mõõde. Tegemist on ka olulise kontekstuaalse taustamaterjaliga, millest nähtub muu hulgas, kuidas pärimustekste si-

saldav ainekukorpus *Vadja etnoloogiat* on tegelikult kujunenud. Päevikud pakuvad ka põnevat teadus- ja kultuuriloolist lisateavet. Mainitud ajavahemikus tegi P. Ariste kakskümmend suuremat ja paar põgusamat käiku vadja küladesse. Ettekannet ilmestas informatiivne tabel, kuhu olid märgitud ekspeditsioonidel osalejad, külad ja informandid. Rasvase kirjaga olid välja toodud esmakordselt kohatud keelejuhid.

Mainimist leidis tollases õhkkonnas üsnagi tavatu seik, et Ariste sõandas neis laiemale teadusavalikkuselegi kasutamiseks mõeldud märkmetes väljendada ka selgelt kriitilist suhtumist nii toonasesse nõukoguliku tegelikkusesse kui ka venestamispoliitikasse. Ta tõi teravalt välja ka mõningaid akulturatsiooni, ümberrahvustumise ja ateistliku propagandaga seotud ilminguid. Kokkuvõtvalt nentis ettekandja, et kui P. Ariste üleskirjutused pärimusest on suunatud peaaesjalikult minevikku, kust ta otsis “vanavadja” kultuuri ja isegi teatud paganluse sugemeid, siis tema päevikutekstid tegelevad selgelt olevikulisega.

P. Ariste on mitmete varasemate uurijate (Samuli Paulaharju, L. Kettunen) kombel kogenud näiteks sedagi, kuidas keelejuhid teda Antikristuseks nimetavad. Kuid kontaktide leidmise ja edendamise eesmärgil tavatses ta aeg-ajalt afišeerida oma kuulumist õigeusu kirikusse. Sõjajärgsel ajal peetakse uurijaid mitmetel puhkudel jällegi spioonideks ja neile langeb osaks isegi sajatusi. 1960. aastateks on aga valitsevad juba tõelised sõbrasuhted paljude informantidega, keda ta iseloomustab vadja pärimuse küllusesarvede ja eheda vadja kultuuri kandjatena.

Taisto Raudalainen alustas oma ettekannet vadjalaste seas veel elavate pärimusliikide loetlemisega (pühakulegend, ilmutusjutt, kalendri- ja kohapärimus, eksimislood, rahvausundilised teated, mälestamis- ning sanditamistavad), mainides ära ka viimastel aastatel taas elustunud Luutsa külapraasniku pidamise peetripäeva paiku. Ta tõdes viimasel viiel aastal aset leidnud ekspeditsioonide ainekule toetudes, et kõigele vaatamata külakultuur siiski veel elab, omandades ka uusi vorme. Ettekandja pidas siinkohal eeskätt silmas *čuutitamise* ehk sanditamise kommet külapäevade ajal.

Kolme koloriitsema vadja informandi (kadunud Ljolja Tsikalo Jõgõperält, Nikolai Nesterov Luutsast ja Tatjana Prokopenko Liivtšüläst) näitel võib üsna veenvalt osutada tugeva perekondliku tausta tähtsusele rahvusliku eneseteavuse kujunemisel ning püsimisel. T. Raudalainen vastandas vadjalaste enesekuvandit iseloomustades teineteisele n-ö eredad vadjalased, kel pole kõhklusi oma rahvuskuuluvuse eksplitseerimisel, ning need, keda iseloomustab haja- ehk mitmikidentiteet. Viimane on vadjalaste puhul juba pikema aja jooksul olnud sõltuv suhtluskontekstist, mil mingisse rühma kuulumine võib valikuliselt aktualiseeruda. Sealjuures võivad põhjused olla konfessionaalsed, poliitilised, sotsiaalsed või ka lingvistilised.

Mitmed vadjalased on olnud võimelised üsna täpselt hindama ja kirjeldama keelesituatsiooni muutumist. Esile on toodud põhjusi, miks meeste keelekasutus hääbus kergemini kui naiste oma. Samuti seda, kuidas vadjalased segaabielludes alati kergemini vene ja isuri keelele üle läksid.

Anti aru sellest, mis tähendus oli vadja keele rääkimise keelamisel koolis ja külatanumal.

Järgnevalt siirdus esineja analüüsima neid värskeid välitööandmeid, milles kajastuvad Vaipole vadjalaste suhtumised (ja ka vastandumised) Kurgola soomlastesse ja Soikkola isuritesse. Esimesi iseloomustati kui salakavalaid ning võõristati usutunnistuse tõttu – nendega ei sõlmitud abielusid ega käidud ka sealsetel tantsupidudel. Soikkola isuritest noorikud aga lausa kippusid omal ajal *Vat'tii* mehele, mistõttu siinsetes külades kujunes välja vadja-isuri kakskeelsus ja sugenesid isuripärasused keelekasutajate idiolekti.

Ettekande lõpuks iseloomustas ettekandja üht tarmukaimat vadjalaste seast, Tatjana Prokopenkot.

Meenutuslikult peatus oma ekspeditsioonidel ja tööl vadja rahvalaulu ja -muusika talletamisel ja uurimisel Ingrid Rüütel. Ettekandjad ja kuulajad asusid seejärel isukalt Alla Lašmanova valmistatud vadjapärase hõrgutiste kallale. Sümpoosioni lõpetas filmiprogramm, mille raames Seppo Suhonen kommenteeris ja esitles oma 1996. aastal valminud dokumentaalfilmi *Väinölään lapset: vatjalaiset*, millele oli lisatud ka väärtuslikumaid monteerimata välitöökaadreid. Lõpuks linastus ka 2004. aastal ETVs valminud dokumentaalsaad *...ja päästa meid ära kurjast!*, mis grandiprojekti *Etnilised ja mentaalsed protsessid vadja rahvausundis ja -pärimuses üldisemalt multikultuuralses keskkonnas* ühe tulemusena käsitleb Tatjana Prokopenko elava loomuse kaudu vadjaluse tänast päeva.

Madis Arukask, Taisto Raudalainen

48. Kreutzwaldi päevade ettekanded

Eesti Kirjandusmuuseumi tavakohase aastalõpufoorumi teise päeva ettekanded olid traditsiooniliselt rahvaluule valdkonnast. Et konverentsi üldteema oli seotud monumentide ja müütidega, ühendaski see motiivistik tinglikult 22. detsembri eri suundadesse ja ajastustesse põikavaid käsitlusi. Ühisjooneks oli suhteliselt hiljutiste sündmuste vaatlemine, millest kuulajatel olid oma mälestused või isiklikud kogemused. Tänapäeva ühiskonna probleemide tõlgendused kõnetasid konverentsilisi isegi sel juhul, kui esitatud versiooniga päri ei oldud. Selle tõttu valitses saalis elav mõtte- ja sõnavahetus, paiguti muutusid küsimused absurdseks.

Monumentidest käsitleti kaht olulist ja pikemat aega ühiskondliku arutelu keskmes püsinut. Katre Kikas arutles Kalevipoja üle, tuues esile, kuidas see omandab omaette märgilise tähenduse ja hakkab elama uues tähendusväljas. Eneken Laanes jälgis Tõnismäe monumendi tähenduse muutumist ajas, ruumis ja kultuuris. Ta keskenduse sellele erandliku skulptuuri-

lise lahendusega võidumomendile, tutvustas katseid kujundada mälestussammas ja selle ümbrus vastavalt uutele ühiskondlikele oludele ning põhjuseid, miks see seni on luhtunud. Lühemalt oli jutuks mälestusmärgi tähendus Teise maailmasõja veterandidele, samuti selle juures toimuvad tseremooniad.

Suulise ajaloo ristuvaid elulugusid, intervjuusid ja meediatekste analüüsivaid ettekandeid oli kolm. Tiiu Jaago jätkas Ida-Eesti kui etniliselt keeruka koosseisu ja teravate rahvusuhetega ala probleemidega, vaatlusaluseks elulood ja mälestused. Seekord olid kesksed poliitilised piirid ja keerukate suhete kajastamine Kohtla-Järve elulugudes.

Mare Kõiva tutvustas ühe väikelinna naisteringi lugude põhjal 1950. aastate õudusfiktsioone, tuues esile, et hirm ja häbi sundisid narratiive looma, kuid ka limiteerisid nende esitamisviisi ja -situatsiooni, samuti loo struktuuri. Lugusid, mis ei võimalda kangelase ega märtri rolli, vaid seostuvad üksnes avaliku hukkamõistu ja häbiga ei esitata kunagi enesekohastena. Juttude põhimotiividena oli kajastatud näiteks vorstivabrikuid, Moskvast ringikõndivat uraanimehikest, musti miilitsautosid jms. Ettekande järel algas minu jaoks ürituse lõbusaim osa. Lugupeetud professor küsis, kas musti autosid võib vaadelda tehnilise progressi sümbolina, kohmetunud vaikuse peale algasid akadeemilised kommentaarid kus arutleti tehnika progressi üle ja seejärel nii mitmedki mäletasid *tšornõi voroniki* kutsutud halvaendelist autot hästi. Hämmastas ka ühe väärika folkloristikadoktori imestunud küsimus, oh heldust küll, kas tõesti Põltsamaal oli juba enne Teist maailmasõda autosid. Igal juhul meenutas olukord meie hariduspoliitika suundumust, kus folklorist ei pea tundma murdeid ega üldajalugu.

Eda Kalmre analüüsis ettekandes “Voitkade fenomenist viis aastat hiljem” meedia loodud kangelasmüüde ja tegelikkust, sh põhjusi, miks huvi metsavennamüüdi tegelaste vastu nii kiiresti hajus. Ettekandja juhtis tähelepanu, et meediakangelasele pannakse kõrgeid lootusi, samas kiirendab meedia tähelepanu müüdi ammendamist.

Mare Kalda ettekanne “Kuidas leida aardeid” tutvustas uusimaid harastusi ja sellega seotud legende, nimelt geopeituse mängu ajalugu, veebi-keskkonna ja reaalse keskkonna vahetust, mängust osavõtjate eripära ja nende suhteid, samuti mänguaardeid. Geopeituse mängijate hulgas on märkimisväärne osa IT-ametnikel ja nende lähedastel, mistõttu tehnilisi oskusi nõudev mäng on neile sobiv. Uuel mängul on ühisjooni orienteerumisega.

Kirjandusmuuseumi pikaagegne sõber astronoom Tõnu Viik nihkus oma ettekandes “Johann Reinhold Patkul – Liivimaa suur riigimees?” ajas tublisti tagasi ja vaatles ekstsentrikutest perekonna valgusel ühe riigimehe müüdi tõusu ja langust. Võib üksnes imestada võimukandjate arvu üle, kelle heaks ja kelle vastu liivimaalane töötas ja kuidas labiilne poolte vahetamine nurjas paremad poliitilised kavatsused, mistõttu J. R. Patkul oli juba 19. sajandil pigem tahtlikult unustatud kui mäletatud

kaasmaalane. Ajaloo ilmestamiseks olid ettekandesse põimitud arvukad värvikad lood Patkuli hõimkonna liikmetest, krooniks riigimehe mehelik ja kaklushimuline ema.

Andres Kuperjanov

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna talveseminar Kantsil

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonnal on kujunenud tavaks korraldada väljasõiduseminare, et tavapäratus ümbruses saada teavet üksteise tegemistest ja probleemidest. 4. jaanuaril mindi sel eesmärgil Alevi külla Emajõe Suursoo keskusesse.

Pärast bussisõitu avanes osalejatele hunnitu looduspilt: talvine jõekäär, metsatukk, puhas valge lumi... Ja maalilise vaate taustal Emajõe vasakul kaldal jõeäärse asustatud piirkonna viimane hoone, Kantsi kõrts, nüüdne looduskeskus.

Foto 1. Kantsi looduskeskuses on mugavad näituse-, töö- ja muuseumi-ruumid. Andres Kuperjanovi foto 2005.

14. sajandil rajati Kantsi kõrtsi kohale Kastre kindlus, mida mainitakse esimest korda aastal 1392. Nagu Vana-Kastre, nii ehitati seegi kindlus Emajõe kui kaubatee (Pihkvast mööda Peipsi järve ja Suurt Emajõe Tartusse, sealt edasi mööda Väikest Emajõe Võrstjärve, Võrtsjärvest Tánassilma jõe mööda Viljandi järve, sealt mööda Raudna ja Pärnu jõe Pärnusse) valvamiseks ja kaitsmiseks. Siin peatati laevad üle jõe käiva tõkkepuu abil ja võeti tolli. Küla serva rajatud kindlus hävis Liivi sõja ajal. 18. sajandil kerkis linnuse asemele Eesti väidetavalt ainus jõekõrts. Kantsi kõrts elas üle Teise maailmasõja, ehitis hakkas lagunema pärast 1970. aastat.

Looduskeskuse tarbeks varemetele hoonet projekteerides tuli arhitektidel Raul Kõllamaal ja Aune Arusel muinsuskaitse nõudel alles jätta kõik säilinud maakivimüürid. Seetõttu saab looduskeskuse külastaja näiteks endisi müüre, linnuse sisehoovi sillutist ja üht-teist maapõues varjul olnut uurida läbi fuajee põranda klaaskatte.

Maja saladuste avastamisega seminar algaski. Esimese korruse väljapanekute juurest liiguti uudistades teisele korrusele, akendest avanevat vaadet imetledes jõuti loengusaali. Algas tõsine seminaritöö.

Ettekannetes anti ülevaateid osakonnas toimuvatest töödest ja tegemistest, projektide ja teadusgrantide hetkeseisudest ja vahetulemustest.

Asta Õimu avaettekannet tutvustas fraseologismide ja kõnekäändude andmebaasi (<http://www.folklore.ee/justkui/>), kuhu on koondatud vähegi sarnase sõnastuse ja tähendusega väljendid. Praeguseks on neid andmebaasis 160 000 ringis. Mõistagi ei ole see üksnes puhteestiline aines, siin on rahvusvahelise leviku ja tuntuusega kõnekäände, kirjanduslikku päritolu ütlusi, piibliväljendeid, tõlkeid jne. Oluline on, et kõike seda ühendab leviku- ja kasutusala – eesti murded, suuline või kirjalik eesti keel. Tegijatele on problemaatilisim tööjärg ainese valik: enne andmebaasi lisamist on vaja otsustada, mis on mis ja mida sellega peale hakata. Keerukus seisneb selles, et fraseologismid on folkloristlikus mõistes kõnekäänud, kuid kõnekäänud ei pruugi lingvistilises mõttes fraseologismid olla.

Katre Õim jätkas fraseoloogia andmebaasi teemal, näidates, kui keerukas on väljendite semantiline märgendamine.

Piret Voolaid kirjeldas 2001. aasta septembris alustatud projekti *Eesti mõistatuste perifeeria digiteerimine* raames valminud mõistatuste piirialade andmebaasi, rõhuasetusega 2004. aasta lõpul valminud lühendmõistatuste andmebaasil (vt ka www.folklore.ee/Lyhendid). Lühendmõistatuste küsimuspoole moodustab peamiselt üldtuntud lühend ehk akronüüm, millele antakse vastuses tavapärasest hoopis erinev, vaimukas ja humoorikas tõlgendus. Andmebaasi materjal on arhiivi kogutud aastail 1938–1996; nagu muudegi mõistatuste perifeeriažanride puhul on lõviosa (2200 kirjet) kogutud üle-eestilise koolipärimuse kogumise aktsiooni käigus aastal 1992. Seetõttu on suuresti tegu oma ajastut ja toleaeagset piiratud sõnavabadu-

sega ühiskonda iseloomustava ainesega, millest enamik on tänaseks juba ajalooühinguline ja kaotanud oma päevakajalisuse. Nii saab lühendmõistatusi käsitleda omaaegse poliitilise rahvahuumori ühe osana. Andmebaasi kasutaja saab genereerida kõiki lühendmõistatusi vastavalt järgmistele atribuutidele: küsimus, vastus, arhiiviviide, koguja, kogumiskoht ehk topograafia, kogumisaeg ehk dateering ning märksõna.

Liisa Vesik tutvustas kalendritähtpäevade andmebaasi *Berta* (<http://www.folklore.ee/Berta/>), mis pakub teavet umbes 80 rohkem või vähem tuntud kalendripüha kohta, valikuliselt on esitatud ka koolikalendri pühi. Tähtpäeva tutvustaval lehel on sellega seotud kommete lühiülevaade ja püha arengulugu (kust tulnud, kuidas Eestis kohandunud, millised on olnud muutused). Iga päeva juures on usundi ja kombestikuga seotud abistavaid lisamärksõnu. Pildimaterjal ja videonäited on koondatud omaette lehtedele, muusika ja laulunäited on liidetud vastava tähtpäeva juurde, kuid on leitavad ka omaette lehel. Arhiivitekstid leiab otsinguga *Berta online*-andmebaasist. Erinevate teemade kohta lisaandmete leidmiseks saab kasutada veebilehtede ja trükiallikate loetelu, kalendriloo ja -muusika üldiseloomustust. Lehel lehele on hõlbus liikuda linkide abil. *Berta* on alalises täienemises: igäüks saab lisada lugusid oma kogemustest seoses tähtpäeva pidamisega.

Foto 2. Liisi Laineste tutvustab suurimat etnilist vähemust. Andres Kuperjanovi foto 2004.

Karin Maria Rooleid on rahvusvaheline etnoloogia- ja folkloristika bibliograafia *Internationale Volkskundliche Bibliographie* (IVB) toimetaja alates köitest 1999 (2004). Bibliograafias registreeritakse jooksvalt Euroopa riikide ja euroopalikust kultuurist mõjustatud riikide tähtsamad erialased publikatsioonid; väljaandmise ja trükkimise eest vastutavad Bremeni Ülikool (Universität Bremen) ja Saksa Etnoloogia Selts (*Deutsche Gesellschaft für Volkskunde*, DGV). Kokku on ilmunud 45 köidet, nende ajaline ulatus on 82 aastat: 1917 (1919) – 1999 (2004). IVB koostatakse eri riikides elavate kaastöötajate saadetud materjali alusel. Kaastöötajad on kogemustega teadlased ja spetsialistid, kes tegutsevad etnoloogia, folkloristika, kultuuriloo või raamatukogunduse alal. Praegu on bibliograafial ligi 70 kaastöötajat 24 riigis. Seni on IVB ilmunud vaid paberväljaandena, kuid lähitulevikus on oodata ka võrguväljaannet. Ettekan- de põhjal sai aimu, kui palju teadmisi, täpsust ja kannatlikkust on vaja nii laiahaardelise bibliograafia koostamiseks.

Nikolai Kuznetsov tutvustas Paul Ariste juubeliks valmiva raamatu *Komi rahvaluule. Kogunud Paul Ariste aluseks olevaid käsikirju*. Koguja ise pole kordagi jalga Komimaale tõstnud, kuid Teise maailmasõja pööri- ses sattus mitmete soome-ugri rahvaste esindajaid sakslaste kätte vangis ja P. Ariste intervjueris neid Tartus. Tekstid on kirja pandud komi keeles ja varustatud tõlgetega eesti keelde. Viimased on tehtud ilmselt infor- mantide abil ja vene keele vahendusel, seetõttu kohati ei vasta tõlge ori- ginaalile. Folkloori ja etnograafilise ainese kõrval on üles kirjutatud ka autoriloomingut.

Tõnno Jonuksi ettekanne *Radar – kes, mis, kuidas* keskendus Virumaa digitaalse kultuuriloolise kaardiga ehk projektiga *Radar* seonduvale. *Ra- dari* põhiallikaks on kohtadega seotud rahvajutud, enamik pärit Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivist ja Eesti Kultuurilooli- sest Arhiivist, kuid kasutatakse ka Eesti kohalike muuseumide ja kodu- loolaste kogutud materjali. Kõik jutud digiteeritakse ja koondatakse and- mebaasi. Seejärel otsitakse juttude tegevuspaigad üles maastikul, mõõ- detakse nende koordinaadid GPSiga, pildistatakse. Saadud info kantak- se digitaalsele kaardile. Lisaks CD-l levitatavale kaardile on *Radari* ma- terjale võimalik leida veebiaadressil <http://www.folklore.ee/radar/>.

Priit Lätti ülevaade *Järvamaa muistised ja asustuspilt rauaaja II poo- lel ja keskaja algul* viis kuulajad arheoloogide töömaile. Selgus, et Järva- maad on võrreldes teiste eesti piirkondadega vähe uuritud ja seetõttu ei saa sealse muistse asustuspildi kohta midagi väga kindlat öelda. Piir- kondades, mille kohta on napilt arheoloogilist informatsiooni, võib abi olla rahvapärимusest. Mitmed olulised muistised – hiiekohad, külakal- mistud jne – on tihti leitavad vaid pärimuse abil. Näiteks on Järvamaal registreeritud kolm-neli linnamäge, pärimuslikke linnuseid on märgata- valt rohkem. Arheoloogilisi meetodeid kasutades saab kindlaks teha nen- de kohtade tegeliku asutatuse ja funktsiooni.

Liisi Laineste ettekandes *Tegelased eesti etnilises huumoris 1890–2004* prooviti määrata etniliste naljade osahulka naljandite-aneekdootide hulgas ja jõuti järeldusele, et etnilise huumori hulk väheneb pidevalt, üldse räägitakse anekdoote üha vähem. Uuritud tekstide hulgas oli palju kordusnaljandeid, vanu anekdoote uute tegelastega. Tegelasi valitakse kultuuriliselt, geograafiliselt või ajalooliselt aina kaugemate rahvaste hulgast: sajanditagune hõimupilge naeris lähemate naabrite üle, 1960.–1990. aastatel olid etniliste naljade tegelasteks eelkõige vennasrahvad sotsialistlikest maadest, tänapäeva netinaljade tegelased on aga sageli kaugemate eksootiliste rahvaste hulgast. Kui varem tögati neid, kellega reaalselt kokku puututi, siis nüüdisaja naljades pole vahetu kontakt pilgatavaga oluline, sest avardunud kommunikatsioonivõimalused aitavad kaasa järjest uute rahvusstereotüüpide tekkimisele.

Tiheda seminaripäeva lõpetas Renata Sõukand ettekandega *Paljasjalgne Tõnisson. Kabla küla pärimus*. Ülevaate keskmes olev isik on tuntud ka Vend Vahindrana, ainsa eestlasena, kes on kuulutatud usupühakuks. Autor püstitas Kabala maile välitöödele minnes küsimuse: kui palju sünniküla elanikud sellest legendaarsest “buda mungast” teavad ja millist rolli, kui üldse, mängib Vend Vahindra kuju külaelanike identiteedis? Selgus, et Vend Vahindra sünnikülas teati temast vähe, veel napimalt õnnestus koguda rahvajutte. Samas ollakse uhked oma (küll kasiinate) teadmiste üle ja kahetsetakse, et omal ajal vanemate elanike jutustusi tähele ei pandud. Teda tunnistatakse oma küla elanikuks, kuid samas asetatakse teda külast väljapoole, määratledes teda teiseusuliseks, veidrikuks ja ränduriks.

Üritus toimus sihtfinantseeritava teema *Eesti ja teiste rahvaste folkloor: pärimus, identiteet ja globaliseerumine* raames, seminari ettekanded iluvad ajakirjas *Mäetagused* ja kogumikus *Reetor*.

Ell Vahtramäe

Kultuuriloo ja Folkloristika Keskuse aastakonverents 2005

Kultuuriloo ja Folkloristika Keskuse aastakonverentsil 27. ja 28. jaanuaril esitasid moodulid valiku oma uurimistulemitest.

Esimese istungi “Rahvausund ja rahvajutud” avas Kristi Salve, kes kõneles usust ja identiteedist setu pühakute ja pühapaikadega seotud jutustuste näitel. Analüüsitava ainese oli kirjandusteadlane Ello Säärts kirja pannud vahetult enne Teist maailmasõda, käsitleti mh teemat setudest kui väljavalitud ja õige usuga rahvast.

Eda Kalmre käsitles vorstivabrikutega seotud jutte tartlaste intervjuude põhjal. Tartus levisid vorstivabrikulood sõjajärgsetel aastatel, kusjuures muust samateemalisest repertuaarist eristas neid see, et kõnelejad “teadsid” ka vorstivabriku asukohta – see oli ühe varemets maja keldris üsna kesklinna lähedal. Eda Kalmre analüüsis jutu leviku põhjusi ja jutu ajendeid. Selleks oli ta lisaks intervjuudele vaadanud läbi ka tolleaegse ajakirjanduse, kus leidis tõepoolest näiteks üksikuid teateid laste kadumisest. Vorstivabrikulood olid tüüpilised totalitaarühiskonna jutumudeleid kasutavad lood, kus koondusid ja segunesid inimeste hirmud, läbielatud traumad ja stalinliku repressiivpoliitika tõsiolud.

Mare Kõiva ettekanne “Konflikt ja kokkulepe” käsitles sootuks hilisemat aega: ta oli võtnud vaatluse alla kaks 1980. aastatel Tartus kõlapinda leidnud usuliikumist. Üks neist oli Eestisse n-ö imporditud kristlik Elu Sõna, teine kohalike juurtega maausuliste rühmitus. Üldise liberaliseerumise kiiluvees kogusid mõlemad liikumised üksjagu pooldajaskonda, muutes samal ajal üha vastandlikumaks. Nende konflikt päädis maausuliste Tartu Toomemäele püstitatud pühakujude hävitamisega elusõnalaste poolt. M. Kõiva vaatles lisaks konflikti ja kokkuleppe teemale ka kõnealuste liikumiste edasist käekäiku. Mõlemad on nüüdseks registreeritud usuühendused, kuid kui Elu Sõna on üsna mõjukas kogudus, kes majandab mh ka oma kooli, siis maausulised jäid pikemalt sõpruskonna suletud ühenduseks, tema mõjukus on kasvanud märgatavalt alles viimastel aastatel, vaikne toetajaskond on aga lai, sest seda peetakse “eesti oma asjaks.”

Ergo-Hart Västriku vaatluse all olid ingerisoomlaste *hyppyseuralaiset*. See otsetõlkes ‘hüppajate usulahk’ kuulub Soomes populaarsete äratusliikumiste hulka, mille teenistusi saadavad ilmutuslikud laulud ja ekstaatiline tants (nn hüppamine), aga ka spontaanne kuulutamine. Materjali oli kogutud valdavalt Kolpinos elanud ingerlannalt Sohvi Kottonenilt (1918–2002), kes oli ise kõnealuse usulahu aktiivne liige, oskas nende laule ja tundis ka usundilist pärimust. Nimetatud informant on olnud oma vaadete edasikandja, tema usulisi võimalusi on kujundanud elamine NLiidus, mistõttu meediavõimalused (kassetid, käsikirjad) on olnud kogu aeg olulised hääbunud kogukonna asendajad.

Rahvusvahelises rahvaluule bibliograafia projektis osalev Karin Maria Rooleid andis ülevaate bibliograafiast “Internationale Volkskundliche Bibliographie”, mis ilmub juba alates 1919. aastast ja koondab nüüdseks aastatel 1917–1998 ilmunud Euroopa kultuuriloo-, etnograafia- ja folkloristikaalase kirjanduse kirjeid. Bibliograafial on enam kui 70 kaastöötajat kogu maailmas ja väljaandmise eest vastutavad Saksa Etnoloogia Selts (*Deutsche Gesellschaft für Volkskunde*) ja Bremeni ülikool. Bibliograafiat saab kasutada nii trükise kui ka võrguväljaandena. Praegu koostatakse seda nimistut Eesti Kirjandusmuuseumis, valminud on ka 1999. aasta trükiste köide.

Teine istung "Nõukogude aja kultuurilooline kontekst" oli kirjanduseuurijate päralt. Eve Annuk käsitles noorelt tuberkuloosi surnud poetessi Ilmi Kolla saatust ja loomingut, aga eelkõige tema stalinismi kulsside taha varjatud maailma poeedi käsikirjalise pärandi kaudu.

Tartu Ülikooli kirjandusprofessor Rein Veidemann arutles mõiste "järel-eesti aeg" üle. 1999. aastal Madis Kõivu kasutusele võetud terminiga tähistati aastaid 1946–1949, hiljem nihutas Maie Kalda perioodi alguse 1944. aastasse.

Rutt Hinrikus vaatles nõukogudeaegseid elulugusid. 1990. aastate algusest Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolisesse arhiivi kogutud elulood on inimeste autobiograafiad, milles keerulised ajalooajalooajad sõlmuvad jutustaja elulooliste tõikadega. R. Hinrikuse sõnul on eestlaste elulood eelkõige aruanded ajaloole, nendes püütakse olla aus ja anda kirjeldatust tõene pilt.

Hasso Krull polemiseeris omaenda Jüri Üdi/Juhan Viidingu raamatu järelsõnaga, kus ta tõlgendas Üdi luule allegoorilisust Walter Benjamini seisukohtade ja hiina kirjanduses laialt levinud mõistukõne traditsiooni abil.

Virve Sarapik arutles oma ettekandes "Võimalik ja võimatu vale" probleemi üle, kas vale semiootiline määratlemine on võimalik, arutledes, miks on tekkinud olukord, et tõeküsimus on filosoofias üks keskseid, vale pole pälvunud aga samaväärset tähelepanu.

Teise päeva hommikust istungit "Retoorika ja fraseoloogia teooria" alustas Asta Õim, kes rääkis kõnekäändude ja fraseologismide andmebaasist. Selles 1998. aastal alustatud andmebaasis on praeguseks 164 000 kirjet. Üksjagu peamurdmist on senini materjali tüpoloogilis-süsteematailise korrastamisega.

Sama andmebaasi temaatikat vaatles ka Katre Õim ettekandes "Fraseologism *versus* kõnekäänd". Puhtformaalsena tunduv küsimus, milliseid väljendeid pidada fraseologismideks, milliseid kõnekäändudeks, seostub nende esitamisega akadeemilistes väljaannetes ja/või elektroonilistes andmebaasides.

Liisi Laineste rääkis kirjandusmuuseumis koostatavast anekdootide digitaalsest andmebaasist. Praegu tegeldakse anekdootide kategoriseerimisega, kusjuures enam-vähem lõpule on jõutud selles vallas etniliste anekdootidega. Nende analüüs osutab murrangule anekdootitegelaste ja etniliste nalja seas juba 20. sajandi alguses.

Rein Undusk arutles oma väga huvitavas ettekandes joone ja värvi retoorika üle, demonstreerides, kui sõltuv on kunst teadusavastustustest ja ajastu filosoofiast, antud juhul ruumi- ja värvikäsitlustest.

Viimast istungit "Poeetiline ja muusikaline folkloor" alustasid Jaan Rossi ja Allan Vurma ühisettekandega lauljate intonatsioonitüpsusest, mida paluti hinnata lauljatel endil ja teiselt poolt sõltumatutel muusikalise ettevalmistusega inimestel, arvatavalt erines objektiivne analüüsitulem maitseotsustusest.

Taive Särg vaatles ettekandes “Kõne ja muusika piiril – ahellaulu akustiline analüüs” ahellaulu, ühte vanematest poetikavõtetest; Anu Vissel sedastas lõunaeesti karjasehellestuste ja huigete sarnasuse Loode-Venemaa metsahuigetega.

Ingrid Rüütli ettekanne käsitles regivärsiliste rahvalaulude muusikalist tüpoloogiat tuginedes oma andmebaasile ja klasteranalüüsile.

Liina Saarlo stereotüüpia eesti regilauludes põhines esineja pikemal uurimisel, vaadeldi märksõnu *suuline ja kirjalik kultuur; traditsiooniline ja individuaalne, esteetiline hinnang* lähtudes rahvalauliku loomeprotsessist ja stereotüüpiast.

Stendiettekanded tutvustasid eesti kõnekäändude ja fraseologismide andmebaasi, eesti mõistatuste perifeeria digitaalseid andmebaase, interaktiivset kultuuriloolist projekti Radar, eesti rahvakalendri tähtpäevade andmebaasi BERTA, eesti diasporaa pärimust ja tänapäeva folkloori.

Kerle Arula, Maarja Villandi

Folklooriarhiivid digitaalsel ajastul: seminar lumesajuses Helsingis

19.–20. novembrini 2004, aasta esimese suure põhjamaise lumesaju saatel peeti Helsingis Soome Kirjanduse Seltsi rahvaluulearhiivi korraldusel rahvusvaheline seminar *Folklore Archives and Cultural Dynamics. Problems of Digitizing and Management of Intangible Cultural Heritage* (Folklooriarhiivid ja kultuuridünaamika. Vaimse kultuuripärandi digiteerimise ja haldamisega seotud probleeme). Kuivõrd sõna *digiteerimine* on viimastel aastatel saanud oluliseks märksõnaks ka Eesti Kirjandusmuuseumi folklooriarhiivide ainesega töötajatele, oli digiteemalisel seminaril tänuväärne võimalus osaleda ka eesti folkloristidel Anneli Baranil, Kristin Kuutmal, Andres Kuperjanovil, Mare Kõival, Liisa Vesikul, Piret Voolaiul ja Ergo-Hart Västrikul.

Kümnekond aastat tagasi kogu maailmas mõjuvõimsalt alanud arvuti- ja elektroonilise meedia võidukäik tähendas iseenesestmõistetavalt uue ajastu sündi ka folkloristikas, mh folklooriarhiivides. SKSi rahvaluulearhiivi juhataja Lauri Harvilahti kirjeldas kahepäevase seminari avasõnades ja avaettekandes (*Perspectives of Digitisation, Preservation and Management of Intangible Heritage: An Introduction*; eesti k *Vaimse kultuuripärandi digiteerimise, säilitamise ja haldamise perspektiivid: sissejuhatuseks*) digiteerimise eesmärki: folklooriarhiivid on tänapäeval kultuurilise dünaamika ja loovuse perspektiivist olulised mõjurid, seega vajavad arhiivijäädvustused elujõulist juhtimis- ja digiteerimissüsteemi. Seetõttu on oluline käsitleda arhiveeritud folkloorimaterjalide füüsilist ja intel-

lektuaalset juhtimist, koondada arhiivimaterjali digiteerimisega lähedalt kokkupuutuvad ühe eriala inimesed ja diskuteerida elektroonilise ajastu valupunktide üle. Põhiprobleemidena nimetas L. Harvilahti elektrooniliselt mitmekesiste arhiivimaterjalide (nt käsikirjad, helisalvestised, videolindid ja fotod) korraldamist, kirjeldamist, säilitamist, kaitsmist ja ligipääsu digitaalsetele materjalidele. Viimasel juhul vajab lahendamist probleem, kuidas pääseb ligi rahvas, kellele kuulub arhiivipärand, ja vastava eriala spetsialistid. Oma ettekandes tegi Soome folklooriarhiivi juhataja ajaloolise läbilõike ka soome rahva vaimse pärimuse erinevatest kopeerimisviisidest kuni tänapäevaste arvutiprojektideni.

Seminari esimese päeva ülejäänud ettekanded tutvustasid eri riikide folklooriarhiivide digiteerimistööd, mille abil kujunes ülevaade paikkondade eripärast. Näiteks teisenä saanud Dublini Ülikooli iiri folkloori osakonna õppejõud Rionach Uí Ógain (*Lore in Gigabytes: Working towards Digitisation in the Department of Irish Folklore at University College Dublin*; eesti k *Pärimus gigabaitides: ettevalmistused digiteerimiseks Dublini Ülikooli Kolledži iiri folkloori osakonnas*) esitles põhjalikumalt kahte käimasolevat digitaalset arhiveerimise projekti: 100 000 fotot sisaldava fotokogu ja 1300 vaharulli sisaldava heliarhiivi digiteerimise projekti SOS (*Saving Old Sounds*).

Esimese seminaripäeva pärastlõunane istung kuulus täielikult kolme Balti riigi folklooriarhiivi digiteerimise ja sellega seotud probleemistiku ülevaadetele. Aldis Putelis Läti Folkloori Arhiivist tõstatas probleemi (*Accessibility and Preservation: An Antagonism?*; eesti k *Kättesaadavus ja säilitamine – kas antagonism?*) digitaalsetele folklooriandmete ligipääsetavusest ja nende säilitamisest, lähtudes tehnika kiirest arengust: millised arvutitarkvarast tingitud tehnilised formaadid sobivad arhiivimaterjalidele, arvestades vajadusega neid pikalt säilitada. Mida platvormivälisemalt ehk andmebaasi väljundprogrammist sõltumatumalt on andmed arvutis kättesaadavad, seda parem on neid kohandada üha uute programmeerimiskeeltega ja neid vastavalt vajadusele konverteerida. Eesti Rahvaluule Arhiivi ülevaate esitas Ergo-Hart Västriik (*Revisiting Archival Description: Recent Experience in Modelling Data Structure for the General Database of the Estonian Folklore Archives*; eesti k *Taas kord arhiivi kirjeldamisest: Eesti Rahvaluule Arhiivi täisandmebaasi andmestruktuuri modelleerimise kogemusest*), kes tegi ekskursi folkloorimaterjalide digiteerimise hetkeseisu Eestis ja nimetas valupunktidenä ühise standardi ja teoreetilise terminoloogia puudumist, digiteerimise ja andmebaaside loomise projektide liigset killustatust ja omaetteolekut. Vilniusas asuva Leedu Kirjanduse ja Folkloori Instituudi etnomusikoloogid Ruta Žarskienė ja Auste Nakienė kirjeldasid detailselt digitaliseerimist Leedus (*Digitisation Processes in Lithuanian Folklore Archives: Preservation and Publishing of Sound Recordings*, eesti k *Digiteerimisprotsessid Leedu Folkloori Arhiivis: säilitamine ja helijäädvustuste publitseerimine*): lõpetata-

misel on aastateks 1998–2005 kavandatud vanasõnade digiteerimine, lähitulevikus (2006–2016) on ees mõistatuste digiteerimine; kirjeldati ka mõne projekti tehnilist teostust ja kasutatud programme. Põhjalikumalt esitleti leedu polüfooniliste rahvalaulude sutartiinede elektroonilise säilitamise viise ja nende publitseerimist.

Teine seminaripäev algas Tampere Ülikooli infoteaduste osakonna esinaja Marjo Riita Valtoneni teoreetilise ettekandega (*Description of Recorded Information*; eesti k *Jäädvustatud informatsiooni kirjeldamine*), kus vaadeldi digitaliserimise eesmärke ja põhimõtteid: esmalt tuleb arvestada, et selline töö nõuab aega (kiirustamine ja läbimõtlematus toob kasu asemel kahju!), tuleb kaaluda lisarahastuse leidmist, valikukriteeriume, arvestada materjali iseloomu. Digiteeritud arhiivijäädvustuste süstematiseerimine ja intellektuaalne haldamine peaks keskenduma andmete identifitseerimisele, väärtustamisele, kättesaadavusele, arusaadavusele. Oluline aspekt on digiteerimisel informatsiooni sidusus. Erinevat lähenemist vajavad: 1) nn digitaalsena sündinud ainese arhiivid (uue materjal, mis on algusest peale elektrooniline), 2) viitavad andmebaasid, 3) digiteerimisprojektid (paberformaadis originaaljäädvustuste digiteeringud, indeksid, viited, registrid, spetsiaalandmebaasid). M. R. Valtonen nimetas Soome arhiivides järgitavaid rahvusvahelisi arhiivindusstandardeid, nagu ICAs (*International Council on Archives* – Rahvusvaheline Arhiivide Nõukogu) vastu võetud arhiiviseadustikud *General International Standard Archival Description* (2000) ja ISAAR (CPF): *International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families*. Eestis kultuuriministeeriumi eestvõttel välja töötatud kultuuriväärtuste infosüsteem (KVIS) on näiteks kasutamist leidnud paljudes Eesti muuseumides.

Jukka Saarinen (*Old Runes in XML – Structuring a Digital Corpus*; eesti k *Vanad runod XML-is – digitaalkorpuse struktureerimine*) ja Pasi Klemettinen (*Digitisation of Manuscripts and Archiving Processes*; eesti k *Käsitöökirjade digiteerimine ja arhiiviprotsess*) esindasid Soome Kirjanduse Seltsi ja keskendusid oma ettekannetes soome vanade rahvalaulude (SKVR = *Suomen Kansan Vanhat Runot*) digiteerimisprojektile, mille üks koostööpooli oli teatavasti Eesti Kirjandusmuuseumi pooletosinalliikmeline skaneerijate tööühm. Soome haridusministeeriumi rahastatud digiteerimisprojekti oli Eesti ülesandeks aastatel 1998–2000 skaneerida umbkaudu 100 000 soome kalevalärsilist rahvalauluteksti, praegu tegelevad soomlased XML-tekstidena kodeeritud hiigelsuure SKVR-korpuse redigeerimise, tüpoloogilise märgendamise ja vastavate arvutiprogrammide (otsingumasinade ja kasutajaliideste) väljatöötamisega.

Karl-Magnus Drake Stockholmist Rootsi Rahvusarhiivist esines asjatundliku ettekandega *Mass Production of Digital Church Book Documents and Metadata at National Archives of Sweden* (*Digitaalsete kirikuraamatute dokumentatsiooni ja metaandmete massiline koostamine Rootsi Rahvusarhiivis*). Kuuludes Euroopa riikide digiteerimisalasesse koostöövõrgus-

tikku Minerva (koostööpartnerid vahetavad ja levitavad informatsiooni, et luua ühine Euroopa platvorm, töötada välja arendussoovitused ja juhendid kultuuripärandi digiteerimise, metaandmete, pikaajalise säilitamise ja kättesaadavaks tegemise kohta; 2003. aasta detsembris liitus sellega ka Eesti kultuuriministeerium) 6. töörühma (WG 6: *Identification of good practices and competence centres*; eesti k *Heade tövõtete määramine ja kompetentsikeskused*), on K.-M. Drake üks Minerva publitseeritud digiteerimiskäsiraamatu *Good Practice Handbook (Hea praktiline käsiraamat*; 2003) (www.minervaeurope.org/structure/workinggroups/goodpractice/document/bestpracticehandbook1_2.pdf) kaasautoreid. Iseloomustanud oma arhiivikogemusele tuginedes digitaalsete projekte, peatus ta põhjalikumalt andmebaaside rajamise ökonoomsetel teguritel, nagu kvaliteedi kontroll, tulu hindamine, turvalisus, seadusandlusele vastavus. Teiseks tutvustas Rootsi uurija kirikuraamatute digiteerimise näitel andmebaasi tehnilist teostust ja kolmandaks oma eraprojekti – kaljujooniste digiteerimist.

Viimase diskussioonettekande pidas Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna juhataja Mare Kõiva, kes käsitles ettekandes *Seven Paradoxes of Folklore Databases (Folklooriandmebaaside seitse paradoksi)* eesti folkloorimaterjalide digiteerimise ja elektroonilise andmehalduse kümneaastase kogemuse näitel Eestis tõusetunud probleeme. Paljud õiguslikud, tehnilised ja digitaalsete arhiividega seotud lahendused (säilitamine ja turvakoopiate süsteem, andmete konverteeritavus, sõltumatus platvormist, avatus ja laialdased kasutamisoigused) on Eesti kümnekonna mahuka folklooriandmebaasi ühised jooned. Paradoksaalselt erinevaid standardeid järgivad vaid üksikud andmebaasid: näiteks valdavalt redigeeritakse tekstid Arvo Krikmanni reeglite kohaselt, kuid on ka juhtumeid, kus digitekst kordab originaali ortograafilisi vigu. Sõltuvalt uurimisrühma kontseptsioonist on metaandmestik avatud erineva põhjalikkusega. Kuigi andmebaase rajatakse laiale avalikkusele, on kasutajana vaikimisi arvestatud siiski erialakaaslasega, kelle küsimustele ja ootustele enim osatakse vastata, sest kasutajate monitooringut ei ole tehtud. Kui kunagi oli folkloristile oluline kvaliteetne esitaja ja koguja, siis nüüd on selleks erioskustega digitaliseerija. Massiline tekstide digiteerimine tõstab esile eetika, tsensuuri ja enesetsensuuri küsimused, sest näiteks välipäevikus on seisukohti, mis ei ole mõeldud informantidele. Suure ühtse konverteeritava andmebaasi võimalikkuse seavad kahtluse alla probleemid, mis on seotud tehniliste lahenduste ja standarditega – erinevas formaadis andmete puhul muutuvad need erineva kiirusega.

Seminari lõpetas Piret Voolaid esitlusega *Constructing Digital Databases of the Periphery of Estonian Riddles (Eesti mõistatuste perifeeria andmebaaside rajamine)*, mis tutvustas eesti mõistatuse, eeskätt aga piltmõistatuste ingliskeelset andmebaasi *Estonian Droodles*. Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna koostatud/koostamisel internetiväljundiga andme-

baase tutvustasid ka just selleks foorumiks valminud posterettekanded: *Eesti fraseologismide andmebaas* (Anneli Baran), *Eesti rahvakalendri tähtpäevade andmebaas BERTA* (Liisa Vesik), *Eesti kultuurilooline kaart RARDAR* (Tõnno Jonuks ja Priit Lätti) ning *Eesti mõistatuste perifeeria andmebaasid* (Piret Voolaid).

Helsingis kahe päeva jooksul kuuldu andis tükiks ajaks mõtlemisainet. Kokkuvõtvas arutelus tehtud põhijärelduse sõnastas konkreetselt ja selgelt Aldis Putelis:

Folkloorimaterjalide digiteerijad seisavad silmitsi kolme tasandi probleemidega: 1) folkloristlike, 2) arhiivinduslike ja 3) tehnilistega. Suurte rahvaluulekogude digiteerijad peavad arvestama tulevikuga.

Arhiivikogude massilisel digiteerimisel võib eristada suuremahuliste elektrooniliste koopiade loomist ja suurte tekstikorpuste rajamist, mis realiseeritakse tehniliselt erinevalt. Esimeste puhul skaneeritakse rahvaluulekogud pildifailidena arvutisse ja leheküljed on piltidena kättesaadavad registrite ja indeksite, nn metaandmete abiga. Teiste, suurte digitekstikorpuste puhul on vastavate otsimootorite abiga võimalik leida kõiki tekstilisi näitajaid. Andmebaaside riiklike standardite ja terminoloogiate väljatöötamisel on oluline elektroonilise talletamise ja andmebaaside rajamisega tegelejate osalus, arhiivitöötajate kaastöö holistiliste ja paindlike andmebaaside loomisel.

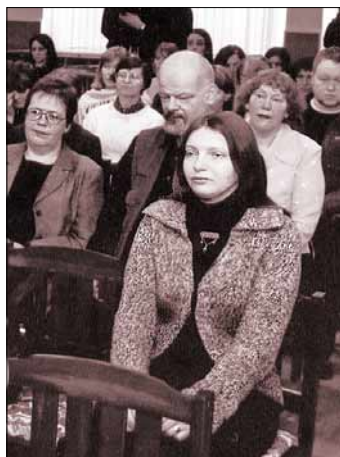
Piret Voolaid

Presidendi rahvaluulekogumispreemiad ja arhiivi kaastööd 2004. aastal

Juba kaheteistkümnendat korda leidsid Eesti Vabariigi presidendi rahvaluulekogumispreemiad omanikud. Vabariigi sünnipäeva paiku andis president Arnold Rüütel üle rahvaluulekogumispreemia Helgi Sulustele ja Merlin Lõivule.

Helgi Suluste (sünd 1932) on pensionär, endine bioloogia-keemiaõpetaja. Ta on arhiivile kaastööd teinud 2002. aastast, kui osales "Eluringi" tähtpäevade talletamisel.

Helgi Suluste esindab vanema põlve kogujate ideoloogiat. Tema huvi on suunatud eelkõige minevikupärandi talletamisele, kuid olnu kaudu jõuab ta ka tänapäeva. Koostatud käsikiri *Ranna-Kodavere ümbruse looduslike annetega pillimehi 20. sajandil* sisaldab eluloolisi andmeid kunagiste ja ka praeguste kodukoha pillimeeste kohta. Materjali ilmestavad jutud kohalikust pillimängu ja pidude traditsioonist, näited pillimeeste repertuaarist

Helgi Suluste, president Arnold Rüütel ja Merlin Lõiv rahvaluule kogumispremiate üleandmisel.

ja pajatused nende elust. Tööle on lisatud 34 fotot pillimeestest, orkestritest ja pidudest. Käsikiri ei ole küll mahukas (26 lk), aga selle laitmatu teostus ja algatuse idee väärivad erilist lugupidamist.

Teine laureaat esindab tavakohaselt noori kogujaid. Tartu Ülikooli üliõpilase Merlin Lõivu (sünd 1982) kaks aastat tagasi praktikatööna alustatud Eesti kaitseväe pärimuse kogumine kasvas suuremaks ettevõtmiseks ja lõpuks soliidseks materjalikoguks. Rohkem kui 200 leheküljest ning neljast tunnist lindistustest koosnev kogu sisaldab mitmekesist materjali: suulised intervjuud, jutuajamised interneti jututubades, sõdurite kirjad, sõjaväes kirjutatud esseed, seletuskirjad jms. Kogutu annab hea ülevaate kaitseväe aega teenivate sõdurite fraseoloogiast, naljadest ja lauludest. Materjal ei piirdu sõdurifolklooriga, vaid aitab pilku heita igapäevaellu, sõjaväe aega teenivate noormeeste hoiakutele ja suhtumistele. See kogu paotab ukse karmi meestemaailma, kus kehtivad oma reeglid ja normid ning kus naljal ja huumoril on eriline roll.

Ülejäänud arhiivi laekunud materjalist moodustavad märkimisväärse hulga Tartu Ülikooli üliõpilaste korjandused. Nende seast on tähelepanuväärsemad Pille Vahtmäe kogutud Tartu legendaarse Wernereri kohvikuga seotud pärimus ja õppejõud Risto Järve eestvõttel üliõpilaste Setumaal tehtud helisalvestused.

ERA käsikirjalist kogu täiendanud vanematest korrespondentidest väärivad esiletõstmist Anu Soon Virumaalt, Karl Pettai Harjumaalt, Tiit Birkan Keilast, Leida Oeselg Võrust ja Kaleph Jõulu Viljandimaalt. Anu Soon kirjutas üles pajatusi oma koduküllast ning ühe pikema perepärimusliku jutustuse, Karl Pettai saatis kogu nn Armeenia Raadio nalju, Tiit

Birkan vihikutäie ehedaid pajatusi. Leida Oeselja rohkete üleskirjutuste hulgast väärivad esiletõstmist tema ravimtaimede ja rahvameditsiini kohta spetsiaalse küsitluskava järgi tehtud kirjapanekud. Õigupoolest kerkib nii tema kui ka Kaleph Jõulu puhul üles nn tühjaskirjutamise probleem: oma varud on ammu ammendatud, ei leita eriti ka uusi allikaid ja jätkatakse omaloomingut lisades või muidu filosoferides. Nende kirjapanekud spetsiaalsele küsitluskavale vastates võivad aga olla head ja ehedad.

Eda Kalmre

Indiaani kultuuri ja antropoloogia arengujooned

Julie Cruikshank, Angela Sidney, Kitty Smith, Annie Ned. *Life Lived like a Story: Life Stories of Three Yukon Native Elders*. Vancouver: University of British Columbia Press 1990, 406 lk.

Leidsin Julie Cruikshanki raamatu täiesti juhuslikult aasta eest Soome Kirjanduse Seltsi etnoloogiaramatukogust, uidades kirjutamisest väsinuna riiulite vahel. Arvatavasti haarasin sellest impulsiivselt nagu pea-aegu iga minu põlvkonna eestlane, kes aimab enda ees indiaanlastest kõnelevat teost. Toona unustasin sissejuhatust lugedes aga kirjutamise ja vajusin sügava huviga aastate eest ilmunud kogumikku. Raamatust saadud mulje valguses mõtlesin uuesti läbi mitmed folkloristika ja välitöödega seotud probleemid, taas juureldes autorsuse, uurimise, eetika, vastutustunde, kogukonna mõjutamise, välitöödel jäädvustatava ja reaalsuse, ka protsesside üle, mille äratamisel või eluspüsimisel mujalt saabunud folklorist, keeleteadlane, etnoloog, ajaloolane tahtmatult osaleb. Kaasautoritena loetletud naiste elatud elu puudutas lugedes vahetult, ehkki olin lugenud kümneid käsitlusi ja mõtisklusi samadel teemadel varem ja mitmeid sellele järgnenud aasta jooksul hiljem. *Life Lived like a Story* põimus tihedasti mu ülevaatesse viimase 13 aasta jooksul eesti folkloristikas toimunud muutustest ja ärkas taas elavana, kui Reet Hiimäe rääkis Dietrich Harmeningi Alaska kullalavikku meenutavast trükisest.

Mäletan end toona lahtisi silmi märkamas artikleid atapaski ja tlingiti keelest, nende rahvaste füüsilisest antropoloogiast, tlingiti naisõiguslastest, rahvuslikust liikumisest, seadustikust ja paljudest teemadest, millest ei uskunud end kunagi huvituvat.

Julie Cruikshank, Briti Columbia ülikooli antropoloog, sissejuhatavate osade autor ja kokkuseadja on kaasautoreina esile tõstnud kolm indiaanlast, kelle intervjuudest ja jutustustest koosneb tekstide osa. Autor kirjeldab, kuidas ta uurimisülesandeks oli esmalt Klondyke'i kullalavikku kajastumine pärimuses. Sellele tuginedes otsis ta sobivas vanuses infor-